

ARK

30 JAAR ARK

Aanjagers van
wilde natuur

BOOMKIKKER

Met sprongen vooruit
in Het Groene Woud

ARK'ERS IN BEELD

'Mijn lievelingsdier? Mag het
ook een plantje zijn?'

ABSORBEREN MAAR!

658 hectare nieuwe natuur in
Limburg als klimaatpons

OPMARS NAAR HET ZUIDEN

Otter duikt op in Brabant

ARK GING ER WEER VOOR IN 2019

Een jaar vol verrassingen en
nieuwe natuur

Lang leve ARK!

INHOUD

3	30 JAAR ARK	32	Gulp en Geul gaan goed
4	AANJAGERS VAN WILDE NATUUR
Meerjarenplan in kort bestek	34	ARK'er Imke Nabben: 'We hebben ruim 75.000
bomen geplant, soms meer dan duizend per dag'
8	WAT DEED ARK ALLEMAAL IN 2019?
De feiten en de cijfers in één oogopslag	35	In ontwikkeling: Tielse Stadswaard
10	JAAROVERZICHT 2019	36	Leren van pilotproject kuddewaakhonden
12	Oesterlarfjes versterken schelpdierbanken in zee	38	Maashorst getransformeerd tot groot(s)
natuurgebied
14	Haringvlietdam nu écht op een kiertje	40	De letterzetter schudt het bos op
15	Geef trekvisen vrije doorgang!	41	Oproep aan EU: maak Europa wilder!
17	Ode aan de steur	42	ARK'ERS IN BEELD (DEEL 2)
Dit zijn onze lievelingsdieren
18	Nieuwe ARK'er Judith Slagt: 'Dit is een droom-
baan voor een doener als ik'	44	Otter duikt op in Brabant
20	ARK'ERS IN BEELD (DEEL 1)
Dit zijn onze lievelingsdieren	46	ARK op de bres voor de otter
22	658 hectare nieuwe natuur in Limburg	47	Ruimte voor levende rivieren
25	ARK aan zet in Het Groene Woud	48	Vrij baan voor trekvisen en otters in de Rijn
28	Prachtvondst: de vermiljoenkever	50	Struinen langs de Grensmaas en door wild
Rotterdam
29	Partner in beeld: Mary Fiers (GOB): 'Niet einde-
loos overleggen, maar vooral doen, dat is ARK'	52	Studenten bruisen van de ideeën
30	Wild fruit voor vlinders	54	Dit deden we ook nog in 2019
31	Zwarte wouw gespot voor camera	56	ARK IN CIJFERS
Financieel jaarverslag 2019
		58	COLOFON

In juni 1989 is Stichting ARK Natuurontwikkeling opgericht. Drie decennia later, in 2019, maakten we de balans op. Wat hebben we in dertig jaar bereikt? En vooral, waarin hebben we het verschil gemaakt? Als wij ARK'ers – meer dan honderd in die dertig jaar – ons niet hadden ingezet voor de natuur, hoe had de Grensmaas er nu uitgezien? Was jaarrond begrazing met natuurlijke kuddes gangbaar geworden? Leefden er dan ook wisenten in Nederland? Hadden duizenden kinderen zonder onze veldlessen andere keuzes gemaakt in hun leven?

Wij zullen nooit weten wat precies de impact van ons werk is geweest. Want ARK staat niet alleen: we zijn deel van een bredere en groeiende beweging voor natuurontwikkeling. Het is wél zeker dat we hebben bijgedragen aan die beweging, en daar zijn we trots op.

Glashelder is het dat Nederland er anders zou hebben uitgezien als die bredere beweging voor natuurontwikkeling niet op gang was gekomen. Als er geen plan Ruimte voor Levende Rivieren was geweest, waren de rivieren na de hoogwaters van 1993 en 1995 wellicht niet verruimd. Als er niet was geëxperimenteerd met natuurlijke begrazing, waren er misschien geen wilde en uitbundig bloeiende natuurgebieden als de Millingerwaard ontstaan. Als er niet was samengewerkt met delfstofwinners, was er geen natuur tot stand gekomen in tientallen uiterwaarden. Kortom: natuurontwikkeling doet ertoe. En vooral: samen optrekken loont. Natuurbeheerder, bestuurders, onderzoekers, lokale partijen... alleen met elkaar kunnen we het verschil maken.

Terugblikken is mooi, maar in 2019 waren we vooral bezig met de toekomst. In december noteerden wij in ons jaarplan dat 2020 een turbulent jaar zou kunnen worden, waarin de tijdgeest mogelijk rijp zou zijn om (weer) te investeren in robuuste wilde natuur. Inmiddels, in het voorjaar van 2020, bevinden we ons in de coronacrisis.

Een crisis die ons doet beseffen hoe waardevol een natuurrijk landschap met stilte en schone lucht in Nederland is. Zou deze crisis de trigger kunnen zijn om daadwerkelijk een betere, socialere, duurzamere, natuurrijkere wereld te realiseren? ARK barst van de sprankelende ideeën om Nederland mooier, wilder en duurzamer te maken. We kunnen niet wachten. En dat doen we ook niet.

ARK is dankbaar voor de vruchtbare samenwerking met vele partners en vooral voor het vertrouwen dat we krijgen! Zonder andere partners tekort te doen, noemen we het Wereld Natuur Fonds en de Nationale Postcode Loterij. We danken het Wereld Natuur Fonds voor de jarenlange samenwerking in het rivierengebied, de delta en sinds kort ook op de Noordzee. Speciale dank ook aan de Nationale Postcode Loterij; de jaarlijkse ondersteuning biedt ons de financiële armslag om voor de troepen uit te kunnen blijven lopen. Om initiatieven te kunnen nemen. Om nieuwe dingen te kunnen uitproberen en om onze ideeën en ervaringen met velen te delen. Want dat is de kern van onze aanpak: dromen, doen en delen.

Het ARK team

Aanjagers van wilde natuur

2019 was een bijzonder jaar. Wereldwijd drong het besef door dat wij de grenzen van de aarde overschrijden. De ene crisis volgde op de andere: klimaatcrisis, biodiversiteitscrisis, stikstofcrisis. De roep om forse, duurzame transitie naar een natuurinclusieve samenleving klonk luider dan ooit. Voor rewilding, natuurontwikkeling, systeemherstel groeide het draagvlak. Door de huidige coronacrisis is de noodzaak tot duurzamere verandering alleen maar toegenomen. Als de miljarden euro's die de overheid dit voorjaar vrijmaakte voor stikstofmaatregelen wordt geïnvesteerd in echt ecologisch 'systeemherstel' van hele landschappen, dan is dat een enorme kans. Zoals in een integrale bos-, bodem- en natuurontwikkeling op de hogere zandgronden, in grootschalige CO₂-vastlegging in nieuw levend laagveen en in de realisatie van natuurlijke klimaatbuffers. ARK heeft op veel plekken laten zien dat het kan: nieuwe wilde natuur creëren die een verrijking

is voor ons land én natuurlijke oplossingen biedt voor de grote klimaat- en biodiversiteitsopgaven waar we met elkaar voor staan.

MEERJARENPLAN

Ook voor ARK zelf was 2019 een bijzonder jaar, waarin we een vliegende start maakten met de uitvoering van ons nieuwe meerjarenplan Aanjagers van wilde natuur 2019-2022. In maart 2019 ronden we het meerjarenplan af. De vele gesprekken en onderlinge discussies vonden hun weerslag in een aantal belangrijke keuzes.

1. ARK blijft 'aanjager van wilde natuur' in Nederland en aangrenzende buitenlandse landstrekken. Wij willen meer wilde natuur realiseren door een uitdagende, gangmakende, pionierende rol aan te nemen. Dit is waar we voor staan:
 - ARK initieert. Wij ontwikkelen projecten en

AANJAGERS VAN WILDE NATUUR

brengen ze op gang. Wij zijn altijd tijdelijk betrokken bij een project. Na een aantal jaren dragen wij onze rol en ervaringen over aan eindbeheerders en eigenaren.

- **ARK durft fouten te maken.** Wij zijn een leergierige organisatie met een zelfkritische houding. Wij leren door te doen. Wij zetten begeleidend onderzoek op als middel om te leren.
- **ARK is een open club.** Wij delen onze ervaringen, ook als ze tegenvallen. Op basis van onze eigen ervaringen en projecten gaan we graag een discussie aan en staan we open voor kritiek.
- **ARK werkt altijd samen.** Wij benaderen onze partners als mede-investeerder en niet als opdrachtgever of uitvoerende opdrachtnemer. Met respect voor elkaars belangen investeren wij samen energie, tijd en middelen in projecten.
- **ARK heeft een onafhankelijke positie.** Wij opereren bewust als stichting zonder donateurs en leden. In samenwerkingsverbanden nemen wij een inhoudelijke, uitdagende rol in en kunnen we snel en doortastend optreden.

2. Wij zullen ons als ARK de komende jaren focussen op vier manieren van werken waarmee wij een maximale impact willen realiseren:

- **Visionaire concepten:** het uitwerken van inspirerende ontwikkelingsvisies en vernieuwende ideeën voor natuurontwikkeling.
- **Gedurfde voorbeeldprojecten:** het opzetten van proefprojecten voor wilde natuurontwikkeling, waarmee we laten zien wat er kan.
- **Doortastende gebiedsontwikkeling:** het vergroten en verbinden van natuurgebieden door aankoop, inrichting, startbeheer en overdracht.
- **Inspirerende educatie:** het delen van onze ideeën en ervaringen met de volgende generatie natuurbeheerders en plannenmakers.

3. Op zes speerpunten zullen wij de komende jaren extra investeren in het opbouwen van kennis, ervaring en een netwerk:

- Het inzetten van natuurlijke processen in natuurbeheer (**speerpunt Rijke natuur**).
- Nieuwe financieringsarrangementen waarin investeringen van overheden, bedrijven en particulieren gecombineerd worden (**speerpunt Investeren in natuur**).
- Uitbouwen van ons bereik onder *young green professionals*: de volgende generatie natuurontwikkelaars en landschapsbeheerders (**speerpunt ARKademie**).

'WE MAAKTEN IN 2019 EEN VLIEGENDE START MET DE UITVOERING VAN ONS NIEUWE MEERJARENPLAN'

- Ontwikkelen van nieuwe ideeën om ons landschap meer te kunnen delen met andere dieren (**speerpunt Grenzeloze natuur**).
- Uitwerken van een rewilding-plan voor de Noordzee. Welke interventies brengen een rijke en robuuste zeenatuur op gang? (**speerpunt Wilde zee en kust**).
- Het breder toegepast krijgen van natuurlijke processen voor een duurzaam waterbeheer (**speerpunt Waterveilige natuur**).

4. Als organisatie wordt ARK – nog meer dan nu al het geval is – een open, dynamische netwerkorganisatie met gespreid leiderschap en gedeelde besluitvorming. ARK is en blijft een platte en slagvaardige organisatie waar medewerkers flexibel, vrij en zelfstandig kunnen werken. Waar medewerkers zich gesteund weten door een sterke onderlinge interactie en betrokkenheid en een op vertrouwen gebaseerde begeleiding.

5. ARK kiest voor een duurzame bedrijfsvoering. We compenseren onze eigen CO₂-uitstoot met een eigen natuurontwikkelingsproject en bosaanplant in Het Groene Woud, dat ook als voorbeeld kan dienen voor onze partners.

Lees ons volledige meerjarenplan op ark.eu/meerjarenplan

📍 Cairngorms National Park

‘Waar zijn we toe in staat als we buiten onze werkelijkheid durven te denken?’

Een paar keer per jaar zijn er van die momenten dat je opeens intens ervaart dat je als ARK deel uitmaakt van een bredere beweging. Van een beweging van mensen die ook het vertrouwen hebben dat een duurzamere, natuurrijkere toekomst werkelijk mogelijk is. Zondagavond 12 mei 2019 was zo'n moment. Met 16 ARK'ers waren we met de boot naar Schotland gevaren om nieuwe kennis en inspiratie op te doen in Cairngorms National Park. Ecoloog David Hetherington hield daar een zeer bevlogen lezing over het Cairngorms Connect Project. Een ambitie waar ze slechts een slordige 200 jaar de tijd voor willen nemen. Maar zijn zeer motiverende en bevlogen verhaal over de denkbare herintroductie van de lynx in Schotland zal ons nog lang bijblijven. Waar zijn we met z'n allen toe in staat als we buiten onze eigen scope, buiten de gekende werkelijkheid durven te denken en te dromen?!

Jos Rademakers
directeur ARK

📍 Onthulling beeld steur op het strand van Hellevoetsluis

‘Wat een lengte! En dat zwom door onze rivieren!’

Ik had de eer om in 2019 een prachtig standbeeld van een steur te onthullen in Hellevoetsluis, samen met wethouders Margriet den Brok en Aart-Jan Spoon. Door dit beeld op ware grootte – gemaakt door onze collega Jeroen Helmer en beeldhouwer Joop Utens – besef je hoe machtig en imposant de Europese steur eigenlijk is. Wat een lengte! En dat zwom door onze rivieren! Voor mij was het de kers op de taart van het Droomfondsproject van de Nationale Postcode Loterij. Een paar jaar lang hebben Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Vogelbescherming Nederland, Sportvisserij Nederland, WWF-NL en ARK keihard gewerkt aan het herstel van het Haringvliet. Nooit gedacht dat zo veel van die wilde plannen ook echt zouden lukken: 230 hectare nieuwe deltanatuur, herstel van oude kreken, aanleg van nieuwe schelpdierbanken, uitzetten van steuren, nieuwe wandel- en fietspaden, nieuwe uitzichtpunten en schitterende vogelkijkplekken als het reuzenei Tij. En de stenen steur van Hellevoetsluis. Door de hoge waterstanden van afgelopen winter kreeg de steur de kans om te zwemmen... Het beeld is zo levensecht dat veel mensen ons verheugd belden dat de steur terug was in het Haringvliet!

Esther Blom
adjunct-directeur ARK

WAT DEED ARK ALLEMAAL IN 2019?

NATUURONTWIKKELING

75

INRICHTINGSPLANNEN
GEMAAKT NATUUR-
PERCELEN LIMBURG VOOR
UITVOERING IN 2020

Industrieterrein in
Kempen~Broek
omgetoverd in 30
hectare nieuwe
natuur en overge-
dragen aan Natuur-
monumenten

142

HECTARE LANDBOUW-
GROND VERWORVEN IN
HET GROENE WOOD VOOR
NATUURONTWIKKELING

4 OTTERS
BIJGEPLAATST IN
GELDERSE POORT

HERSTEL SCHELPDIER-
BANKEN NOORDZEE:
1.500.000 OESTER-
BROEDJES GAAN TE
WATER

NA 7 JAAR OVER-
DRACHT WISENTEN-
PROJECT KRAANS-
VLAK AAN PWN

Project 'Herlevend Veen'
gestart in Vinkeveense
Plassen

2

NATUURGEBIEDEN
IN KEMPEN-BROEK
VERGROOT EN MET
ELKAAR VERBONDEN

70 hectare landbouwgrond
verworven in de Maashorst
voor natuurontwikkeling

2600 fruitbomen en
struiken aangeplant
voor vlinders in
Het Groene Woud

6

WISENTKALVEREN
GEBOREN IN 2
NATUURGEBIEDEN

75.000

BOMEN EN STRUIKEN GEPLANT IN GEUL-
EN GULPDAL TEGEN WATEROVERLAST

VERGUNNING
VERKREGEN VOOR
UITZETTEN VAN
STEUREN IN RIJN

1300

HECTARE BEGRAZINGS-
GEBIED GEREALISEERD
IN DE MAASHORST NA
OPENING NATUURBRUG A50

658 hectare nieuwe natuur
gerealiseerd (2010-2019)
voor provincie Limburg

25

HECTARE RIETMOERAS
OOIJSE GRAAF
AANGEKOCHT VOOR
NATUURONTWIKKELING

HET VELD IN MET ARK

2200

DEELNEMERS MEE OP MEER
DAN 50 EXCURSIES

1786

KINDEREN EN 413
BEGELEIDERS BEREIKT
MET ARK-VELDLESSEN

50 STUDENTEN VAN
PEDAGOGISCHE ACADEMIE
SITTARD GAAN MEE OP
VELDLES

WAT DEED ARK ALLEMAAL IN 2019?

LEREN MET ARK

**8 LEZINGEN EN 5
EXCURSIES OVER
PROJECT POEP MOET
LEVEN**

**17 STUDENTEN
LIEPEN IN 2019
STAGE BIJ ARK**

14000
STRUINKAARTEN EN
POSTERS WERDEN
GEDOWNLOAD IN ARK
WEB(GEEF)WINKEL

1660

STUDENTEN BEREIKT
MET GASTCOLLEGES
EN EXCURSIES

BUITENEXPOSITIE
STEUR GEOPEND IN
HELLEVOETSLUIS

2500

KIJKKAARTEN OVER
OTTER UITGEDEELD IN
SCHOOLKLASSEN

**900 BEZOEKERS
BIJ 20 LEZINGEN
OVER DE WOLF**

15 NIEUWE EDUCATIEVE TEKENINGEN VAN
ARK ILLUSTRATOR JEROEN HELMER (O.M.
WILDE VELUWE, SLEUTELROL BODEMWOELING,
NOORDZEE EN OOIJSE GRAAF)

Opening Vogelobservato-
rium Tij bij Haringvliet dank-
zij Droomfonds Nationale
Postcode Loterij

**85 STUDENTEN NAMEN
DEEL AAN DELTA TALENT
THEMADAGEN**

KENNIS VERGAREN EN DELEN

SAMENWERKING MET
WWF-NEDERLAND MET
3 JAAR VERLENGD

Aanbieding rapport
'De Maasterrassen,
perspectieven voor
de levensader van
Limburg' aan Water-
schap Limburg

CONGRES MET 15
EUROPESE REWILDING
ORGANISATIES

1232
RECORDAANTAL VAN ...
PLANT- EN DIERSOORTEN
GETELD IN DE MAASHORST

**4 LEZINGEN
OVER KRINGLOOP-
KADAVERS**

ARTIKELNREEKS STIEREN-
KUILEN OP NATURE TODAY

Workshop met Duitse en
Nederlandse partners over
maatregelen voor trekvissen

WOLVENSYMPOSIUM
OP VAN HALL-
LARENSTEIN

ONDERZOEK WELKOM
OTTER IN BRABANT:
212 OTTERKNELPUNTEN
IN KAART GEBRACHT

HOE BESCHERMEN WAAK-
HONDEN EEN SCHAAP-
KUDDE TEGEN WOLVEN!
PILOT MET KUDDEWAAK-
HONDEN AFGEROND

VOLGERS

5879

VOLGERS OP FACEBOOK

6401

VOLGERS OP TWITTER

Onze Facebook posts bereikten
in 2019 2.496.282 mensen

Onze tweets bereikten in 2019
636.595 mensen

ARK 118 keer in landelijke en
regionale media

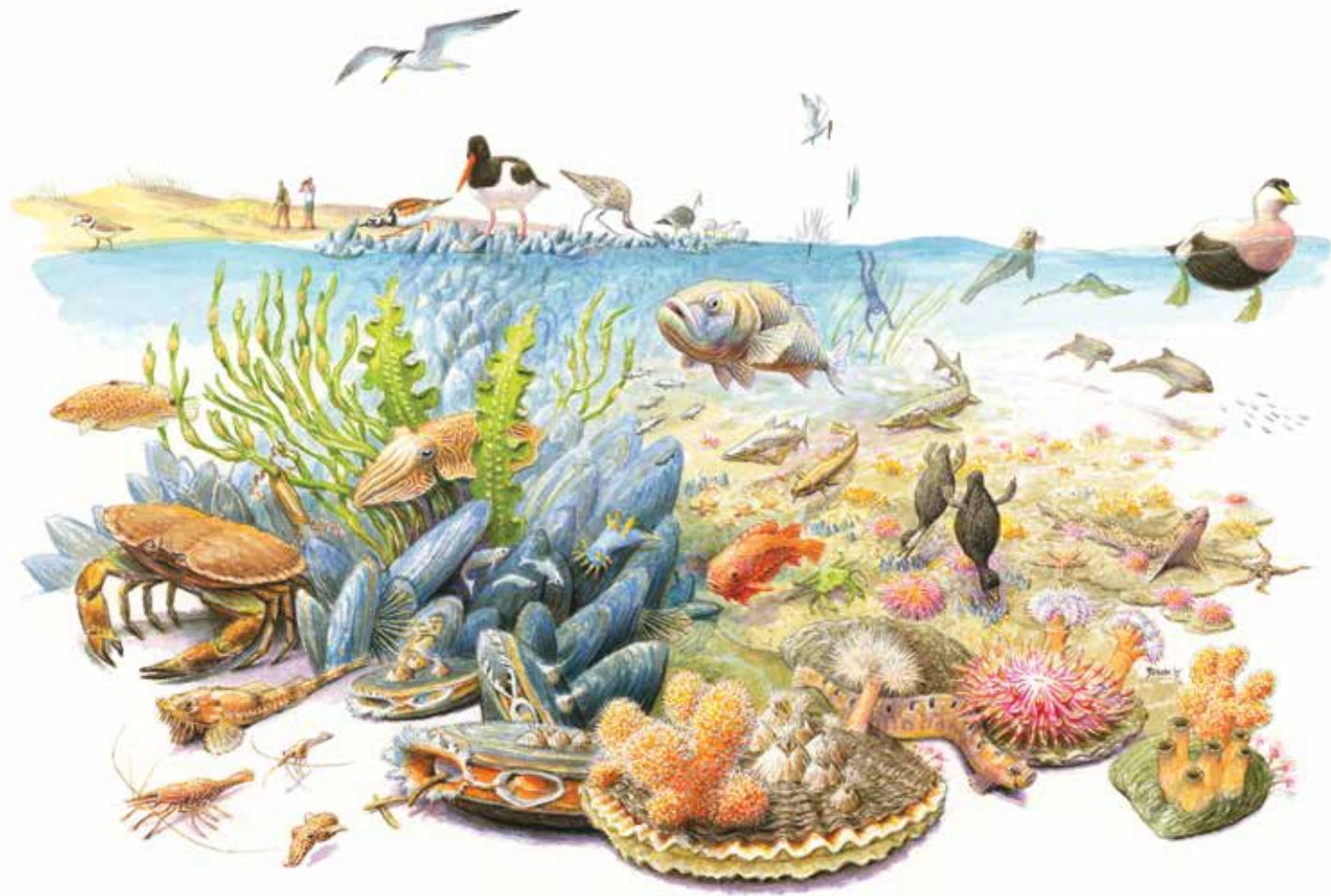
**42 NATUURBERICHTEN
OP NATURE TODAY MET
EEN BEREIK VAN 119.450
LEZERS (POPULAIERSTE
BERICHT 'OOK DROOGTE IS
EEN NATUURLIJK PROCES'
WORDT DOOR 6858
MENSEN GELEZEN)**

2019

EEN JAAR UIT HET LEVEN VAN ARK

2019 was weer een jaar vol verrassingen en nieuwe natuur. Samen met onze partners ronden we projecten af en maakten we een vliegende start met nieuwe plannen. We regen terreinen aaneen, vergrootten gebieden en gaven meer ruimte aan de natuur. Een kleurrijk beeld van het ARK-jaar 2019.

Oesterlarfjes van eigen kweek versterken schelpdierbanken in zee

Op vier proeflocaties experimenteren WWF-Nederland en ARK Natuurontwikkeling met de aanleg van nieuwe schelpdierbanken in de Noordzee. Daarvoor zijn heel veel oesters nodig. Eerder gebruikten we hiervoor volwassen oesters op onze proeflocaties, maar die zijn relatief duur. Daarom probeerden we in 2019 een nieuwe methode uit om oesterbanken te laten groeien. In de hatchery (broederij) van schelpdierhandel Roem van Yerseke lieten we de nakomelingen van oesters hechten aan lege oesterschelpen, waarop ze verder konden groeien. *Spat-on-shell* wordt die methode ook wel genoemd. En... het lukte!

ARK'er Karel van den Wijngaard: 'De pilot is een samenwerking met Roem van Yerseke en Wageningen Marine Research. Ons doel is erachter te komen of deze methode perspectief biedt voor schelpdierbankherstel in de Noordzee. Op 4 juni 2019 hebben we het schelpmateriaal voor het eerst geplaatst, in de Voordelta bij de Brouwersdam. We lieten ca. 12.000 schelpen met daarop ca. 600.000 oesterbroedjes te water, verdeeld over twee locaties.' De methode is veelbelovend. Karel: 'Ruim de helft van de oester-

broedjes overleefde de eerste vier weken. Ze waren ook nog eens flink gegroeid. Wel 1,5 tot 3 keer zo groot. Mooie resultaten dus. In 2020 gaan we hetzelfde doen op een nieuwe locatie.'

HERGEBRUIK VAN SCHELPE

Leuk weetje: de oesterlarven groeien onder andere op oesterschelpen afkomstig uit restaurants. Karel: 'Begin 2019 zijn WWF-NL en ARK een initiatief gestart om lege oesterschelpen in te zamelen. Die schelpen gebruiken we als natuurlijk substraat. De broedjes hechten zich er perfect aan.' Het initiatief groeide uit tot het project 'Helpen met Schelpen'. Drie partijen zijn aangehaakt: de Oesterij in Yerseke, Hotel New York in Rotterdam en de Zilte Zeemeermin in Arnhem.

GEBOORTENIEUWS

Meer goed nieuws kwam van een van de andere pilotlocaties: de Borkumse Stenen, ten noorden van Schiermonnikoog. Daar staat onze partner WWF-NL aan de lat voor een nieuwe schelpdierbank. De oesters die daar in 2018 zijn uitgezet, hebben nakomelingen gekregen. Tijdens een expeditie van Stichting Duik de Noordzee Schoon zijn vier 'baby-oesters' aangetroffen in de onderzoekskooien. Het levende bewijs dat de oesterbank zich op natuurlijke wijze voortplant.

FINANCIERS & PARTNERS

STEUR EN SCHELPDIERBANKEN

Nationale Postcode Loterij, LIFE IP Deltanatuur, WWF-NL, Sportvisserij Nederland, provincie Zuid-Holland, Havenbedrijf Rotterdam, Ministerie van EZ, Ministerie van I&M, Diergaarde Blijdorp

Schelpdierbanken zijn hotspots voor Noordzeenatuur

Schelpdierbanken zijn *hotspots* voor Noordzeenatuur. Het zijn de kraamkamers voor vissen en andere waterdieren. Ze leveren voedsel, ook voor vogels. Planten en dieren vinden er houvast om op te groeien. En bovendien: ze filteren het water en zorgen voor bodemstabiliteit. De schelpdierbanken zijn dus van groot belang voor een gezonde Noordzee. Omdat ze bijna verdwenen zijn, werkt ARK samen met WWF-NL aan hun herstel.

DAM NU ÉCHT OP EEN KIERTJE

Op 16 januari 2019 gingen de Haringvlietsluizen in de Haringvlietdam voor het eerst écht op een kier. Al in november had minister Cora van Nieuwenhuizen het zogeheten 'Kierbesluit' in werking gesteld, maar door de droogte en de lage stand van het rivierwater kon de dam nog niet open. In januari was het zover: één van de zeventien schuiven werd opgezet. Het is een belangrijke eerste stap voor het herstel van onze deltanatuur en voor het overleven van trekvis. Zalmen en steuren die in de rivieren zijn uitgezet, kunnen de Noordzee weer via het Haringvliet bereiken. Andersom kunnen trekvis als elft en fint dankzij de kier via het Haringvliet de rivieren weer opzwellen en zalm en steur ook weer terugkeren naar hun oude paaigronden.

Voor alle trekvis geldt dat ze een natuurlijke rivierdelta met zoet-zoutovergangen, getijdenver-

schillen en een open verbinding naar zee nodig hebben. Dit is essentieel voor hun voortplanting en voortbestaan. Niet alleen vis, maar ook vogels gaan van de nieuwe verbinding profiteren: in een brakke getijdenzone vinden duizenden trekvogels, kustvogels en steltlopers meer voedsel. Zover is het nog niet. Voordat de natuurlijke dynamiek tussen zout en zoet water werkelijk is hersteld, moet er nog heel wat zeewater door de dam.

Atlantische zalm

Geef trekvis vrije doorgang!

Het Haringvliet is de toegangspoort tot de Rijn. Sinds in 2019 is begonnen met het op een kier zetten van de Haringvliet-sluizen, staat de 'voordeur' voor trekvis een beetje open. Maar groter dan de kans dat ze de oversteek maken, is de kans dat de reis eindigt in de fuiken en netten van beroepsvis. In november deden we samen met 23 natuurbeschermings- en sportvisserijorganisaties uit Duitsland, Frankrijk en Zwitserland een dringende oproep aan de Nederlandse overheid om een visserijvrije zone in te stellen rondom de Haringvlietdam.

In Nederland én in andere Rijnlanden zijn de afgelopen jaren honderden miljoenen euro's besteed aan het weer aantrekkelijk maken van de rivier voor trekvis. Zo zijn stroomopwaarts in de Rijn vispassages en vistrappen aangelegd en is fors geïnvesteerd in het opkweken en uitzetten van bedreigde vis zoals de steur en zalm. 'Sinds de jaren '90 van de vorige eeuw werken wij in Duitsland intensief aan zalmherstelprogramma's in de Wupper, een zijtak van de Rijn,' verklaart

Rainer Hagemeyer van het zalmherstelprogramma Der Atlantische Lachs. ‘Om dit tot een succes te maken, is het nodig dat zalmen een vrije doorgang vinden van de Noordzee naar de paaigronden stroomopwaarts en niet in vissersnetten belanden rond de Haringvlietdam.’

AAN DE LAT VOOR DE STEUR

De Europese Commissie stelde in 2019 het Europese Actieplan voor de steur vast. Dat moet zorgen voor internationale bescherming van de acht steurensoorten die in Europa voorkomen. De Europese Unie stelde ook geld beschikbaar via het programma LIFE IP Deltanatuur. ARK, WWF-NL en Sportvisserij Nederland staan aan de lat voor de bescherming van de Europese Atlantische steur in de Rijn en de delta in Nederland.

ACTIEPLAN VOOR DE RIJN

Het afgelopen jaar is hard gewerkt om te komen tot een gedragen Rijn Actieplan voor de steur. Hiervoor hebben gesprekken en workshops plaatsgevonden met alle stakeholders (o.a. scheepvaart, beroepvisserij, Havenbedrijf Rotterdam en Rijkswaterstaat) en de betrokken ministeries in Nederland en Duitsland. Alle voors

De steur staat symbool voor alle trekvisen die voor hun leven en voortplanting zowel de zee als de rivieren nodig hebben. Steuren worden bovenstrooms in de rivier geboren. De jonge vis zwemt de rivier af en verblijft langere tijd in de zoet-zoutovergang om vervolgens volwassen te worden op zee. Paairijpe steuren trekken in de zomermaanden de rivier weer op om voor nageslacht te zorgen.

‘ALLES WAT WE VOOR DE STEUR VOOR ELKAAR KRIJGEN, IS GOED VOOR ALLE TREKVISSSEN’

en tegens zijn in beeld gebracht en zo komen we gezamenlijk tot een stappenplan om de steur aankomende jaren terug te brengen in de Rijn. En het mooie is: alles wat we voor de steur voor elkaar krijgen, is goed voor alle trekvisen.

Op 19 juni werd het beeld van de steur onthuld op het vuurtorenstrand van Hellevoetsluis. Kinderen van basisschool ‘t Schrijverke en ARK’er Esther Blom waren erbij.

Ode aan de steur

Op woensdag 19 juni onthulden we op het vuurtorenstrand van Hellevoetsluis een levensgroot en natuurgetrouw standbeeld van de steur, als ode aan de grootste vis die in de Nederlandse wateren thuishoort. Hellevoetsluis ligt aan het Haringvliet, een cruciale toegangspoort voor trekvisen als steur, zalm en paling die voor hun voortplanting vrij moeten kunnen bewegen tussen zoet en zout water. Het beeld was een initiatief van ARK, WWF-NL en Sportvisserij Nederland. ARK-tekenaar Jeroen Helmer maakte het ontwerp. Beeldhouwer Joop Utens uit Echt wist de steur – een volwassen exemplaar op ware grootte – uit een blok Belgisch hardsteen van maar liefst 14 ton te houwen. Het beeld is zó natuurgetrouw dat toen afgelopen winter het strandje onder water stond, er meldingen kwamen dat een steur was gezien... vlak bij de vuurtoren van Hellevoetsluis.

Markante plek

De opening van het vogelobservatorium Tij in natuurgebied Scheelhoek bij Stellendam, in juli 2019, markeerde de afronding van het Droomfondsproject Haringvliet. Het is een echte blikvanger. Het ontwerp werd eind 2019 genomineerd voor een toonaangevende internationale architectuurprijs.

NIEUWE ARK'ER JUDITH SLAGT

‘Dit is een droombaan voor een doener als ik’

‘Wilde plannen maken en die nog mogen uitvoeren ook, dat is toch geweldig?!’ Judith Slagt straalt als ze vertelt over haar werk bij ARK. Op 1 april 2019 kwam ze als ecooloog in dienst. Na een jaar weet ze dat ze er helemaal op haar plek zit. Judith is onder meer betrokken bij het project Wisent op de Veluwe en bij GrazeLIFE.

Als tiener wilde Judith niets liever dan buiten zijn. De scouting wakkerde haar liefde voor het buitenleven verder aan. Niet vreemd dus dat ze na de middelbare school naar Wageningen ging om bos- en natuurbeheer te studeren. Na haar studie werkte ze onder andere bij een groot ingenieursbureau, en later bij een klein ecologisch adviesbureau. Tijdens een lange reis door Nieuw-Zeeland werd ze geattendeerd op een vacature bij ARK. Ze schreef op haar mobieltje een sollicitatiebrief en ruim een maand later werd ze aangenomen.

HANDEN IN DE AARDE

‘Ik was direct enthousiast over deze baan. ARK is een organisatie die niet alleen plannen maakt, maar ook tot actie overgaat. Een kleine club waar

je als medewerker veel eigen verantwoordelijkheden hebt.’ Het projectmatig werken sprak haar ook meteen aan. ‘Ik ben betrokken bij het maken van de eerste plannen tot de werkelijke uitvoering. Zo zie je dat ideeën snel verwezenlijkt kunnen worden.’

‘ARK IS EEN ORGANISATIE DIE NIET ALLEEN PLANNEN MAAKT, MAAR OOK TOT ACTIE OVERGAAT’

GROTE GRAZERS

Het wisentenproject dat in ARK’s vacatureomschrijving werd genoemd, wekt meteen Judith’s interesse. Op de Veluwe is in 2016 een kleine kudde wisenten uitgezet op een afgesloten terrein van vierhonderd hectare. ‘Ik ben een groot voorstander van het herstellen van natuurlijke processen. Dat kan onder meer door het terugbrengen van diersoorten die hier verdwenen zijn en niet op eigen houtje kunnen terugkeren, zoals de wisent. Met rewilding probeer je de balans

van het ecosysteem te herstellen met minimaal menselijk handelen.’

EÉN DODE KOE, TWEE KALFJES

‘In 2019 hebben we helaas een koe moeten laten afschieten. Ze was ziek en raakte uiteindelijk te ernstig verzwakt. Behandeling door de dierenarts mocht niet baten. Gelukkig was er ook leuker nieuws, want de andere twee koeien kregen elk een kalfje. Al met al gaat het goed met de wisentkudde. De kudde breidt zich op natuurlijke wijze uit. Dat heeft als voordeel dat de jonge wisenten in dit gebied opgroeien.’ De wisenten vervullen een belangrijke rol in de natuur, onder meer doordat ze planten eten die andere dieren links laten liggen. Ze snoeien en schillen zelfs de Amerikaanse vogelkers! Daarnaast levert hun mest voedsel voor talloze insecten en mineralen voor planten.

GRAZELIFE

Slagt houdt zich ook bezig met GrazeLIFE, een internationaal project van de Europese Commissie. ‘Hierin vergelijken we in projectgebieden in acht landen de verschillende vormen van

beheer, zoals intensieve begrazing, maaien en extensieve begrazing met natuurlijke kuddes. In Nederland doet het gebied Grensmaas mee. Ook onderzoeken we de effecten van deze vormen van beheer op de voedselproductie, de opslag van koolstof, het tegengaan van bosbranden en biodiversiteitsherstel. Daarnaast brengen we in kaart welke subsidies en regels aan de verschillende beheervormen zijn verbonden. Op die manier hopen we de kansen voor natuurlijke begrazing in natuurgebieden te verbeteren.’

FINANCIERS & PARTNERS WISENT VELUWE

Stichting Wisent op de Veluwe, Staatsbosbeheer, gemeenten Apeldoorn, Barneveld en Ede, provincie Gelderland, K3Delta, Veluwe-fonds, NPL, Fonds 1845, Ecogroen, Vink, Free Nature, Rewilding Europe, Vitens

GEDREVEN DOENERS

‘Het mooie van werken bij ARK vind ik dat je zelf ook volop met eigen ideeën mag komen. Ik ben een gedreven doener die durft te dromen en die dromen graag waarmaakt. Bij mijn collega’s zie ik diezelfde bevlogenheid. Iedereen steekt elkaar aan, geeft elkaar tips en appt elkaar ideeën. En ook al zitten we niet op één locatie bij elkaar, ik heb evenveel of zelfs meer contact dan toen ik wel met naaste collega’s in een gebouw zat. Dit is echt mijn droombaan!’

‘Oog-in-oog met een hazelmuis is liefde op het eerste gezicht!’

Deel 1

28 ARK-ers proberen de Nederlandse natuur mooier, groter, sterker en rijker te maken. Dit zijn de gezichten achter ARK. Hun passie voor natuur gevat in 27 lievelingsdieren en één bloempje.

GWENAËL HANON

Favoriet dier: Gewone Europese achterm
Werkt aan: Wilde Kust en Noordzee

‘Dé iconische octopus van de Nederlandse Noordzee. Beschouwd als verdwenen maar wordt sporadisch weer waargenomen. Het zou grandioos zijn als deze intelligente bodembewoner te midden van onze nieuwe schelpdierbanken zou opduiken!’

JEROEN HELMER

Favoriet dier: Vliegendoder
Werkt aan: Poep Moet Leven en vele illustraties

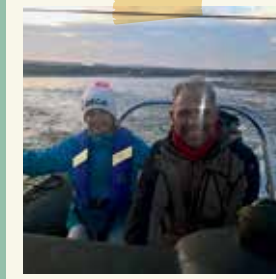
‘De vliegendoder is een graafwesp die op koeienvlaaien zijn prooi, een vlieg, besluit. Als hij er een te pakken krijgt, verlamt hij hem, zet hem rechtop en danst een dodendans. Poep zonder pesticiden trekt een complete poepfauna aan, met spectaculaire taferelen.’

NICO DE KONING

Favoriet dier: Zwarte ooievaar
Werkt aan: Natuurontwikkeling Kempen~Broek en Het Groene Woud

‘Gebieden vergroten, met elkaar verbinden én natuurlijke processen de ruimte geven. Veel dieren profiteren van onze ARK-aanpak. Zwarte ooievaars worden al steeds vaker gezien, ook in “onze” gebieden. Als ze er ook zouden gaan broeden, is dat een kroon op ons werk.’

GIJS VAN ZONNEVELD

Favoriet dier: Vleet
Werkt aan: Wilde Kust en Noordzee

‘Ooit leefde in de Noordzee een grote rog met een spanwijdte tot wel 2,5 meter: de vleet. Slechts iets kleiner dan de reuzenmanta. En de vleet komt terug! Een magistrale vis die symbool staat voor een gezonde Noordzee!’

BRAM HOUBEN

Favoriet dier: Steur
Werkt aan: Terugkeer steur en zalm in de Nederlandse rivieren

‘Steuren van 3,5 meter en zalmen van 1 meter lengte in onze rivieren – dat zou pas mooi zijn. Niet alleen in Canada of Schotland, nee, ook in Nederland. Het kán. Als we met zijn allen hieraan werken, gaat dat lukken!’

KARSTEN REINIERS

Favoriet dier: Wilde kat
Werkt aan: Grenzeloze natuur

‘De wilde kat is terug van weggeweest in Zuid-Limburg en ook in Brabant laat hij zich af en toe weer zien. Om deze predator te helpen om Nederland verder te veroveren, verbeteren we de routes waarlangs de wilde kat ons land kan binnenkomen. Het blijft moeilijk een wilde kat te onderscheiden van een cyperse huiskat. Wat heb ik hier in handen, denk je?’

WIM BARING

Favoriet dier: Boerenwaluw
Werkt aan: diverse projecten in Brabant en Limburg

‘Zwaluwen die frank en vrij door de lucht dwarrelen en de lente tot leven brengen. Zo proberen wij met ARK ook de natuur op veel plekken in Nederland weer tot leven te brengen.’

BART BEEKERS

Favoriet dier: Monniksgier
Werkt aan: Dood doet Leven

‘Ik verwacht in de toekomst nieuwe zomergasten in Nederland: de monniksgier en vale gier. De populaties herstellen zich zo goed in Zuid-Europa, dat we rekening houden met overzomeraars. Dat wordt genieten!’

IMKE NABBEN

Favoriet dier: Hazelmuis
Werkt aan: Grenzenloos Gulpdal en Het Groene Woud

‘Oog in oog met een hazelmuis – het is liefde op het eerste gezicht! Door struiken en bomen aan te planten in het Zuid-Limburgse heuvelland realiseren we naast waterretentie ook vergroting van het leefgebied van dit “sjatteke”.’

LEO LINNARTZ

Favoriet dier: Wolf en wisent
Werkt aan: Rijke Natuur, wolf en wisent

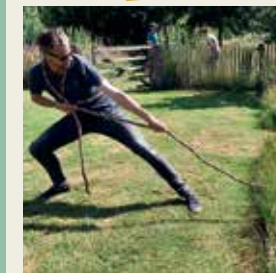
‘Grote beesten zijn helemaal mijn ding. Dat de wolf en wisent zo’n invloed hebben op de plek waar ze zijn, vind ik rondt fascinerend.’

MONIQUE DE RUIJTER

Favoriet dier: Ree
Werkt aan: Administratie van ARK-projecten

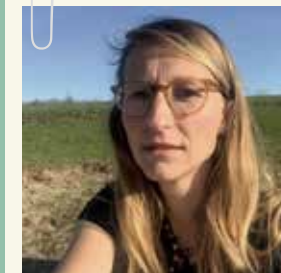
‘Na het werk nog even lekker wandelen met de hond door de natuur. Met een beetje geluk zie ik een ree, mijn favoriete wilde dier. Mooie, ranke, atletische beesten en wat een mooie kop hebben ze! Ze kunnen zich erg goed verbergen en dan plots zijn ze er, fantastisch!’

JASPER HUGTENBURG

Favoriet dier: Mens
Werkt aan: Natte natuur

‘In het huidige Antropoceen heeft geen enkele levensvorm zo veel invloed op de natuur als de mens. Ik zie het als onze grootste uitdaging om mens en natuur weer naar elkaar toe te trekken, met wederzijds voordeel.’

LIESJE FLOOR

Favoriet dier: Konikpaard
Werkt aan: Diverse ARK-projecten

‘Konikpaarden zijn al meer dan 30 jaar te vinden in gebieden waar ARK actief is. Jaar rond leven en grazen ze in de natuurgebieden. Al dat gegraas leidt tot gevarieerde, halfopen landschappen met een grote soortenrijkdom.’

CAROLINE VAN DER MARK

Favoriet dier: Paling
Werkt aan: Levende Rivieren

‘Trekvissen verbinden de rivier met de zee. Alle trekvissen behoren tot mijn favoriete dieren, maar zo veelzijdig en geheimzinnig als een paling zijn maar weinig vissen.’

658 hectare nieuwe natuur in Limburg

Maar liefst 658 hectare nieuwe natuur op cruciale plekken. Maar ook 232 hectare voor verbetering van de landbouwstructuur. Dat zijn de concrete resultaten van het gebiedsontwikkelingsproject dat ARK in de periode 2010-2019 voor de provincie Limburg uitvoerde in Kempen~Broek en het Drielandenpark. We realiseerden zo ecologische verbindingen voor een 25.000 hectare groot grenspark, met een grote aaneengesloten natuurkern. Het project werd met tromgeroffel afgesloten, vanwege de mooie resultaten. Maar we keken ook vooruit naar nieuwe kansen en mogelijkheden.

ARK werkt met Natuurmonumenten al tien jaar aan het vergroten en vernatten van het Kempen~Broek. Eind 2019 bereikten we een mijlpaal: we verbonden o.a. twee Weertse natuurgebieden met elkaar. Tezamen vormen ze nu een groot aaneengesloten natuurgebied van 155 hectare dat helemaal doorloopt in de richting van de Kruispeel, waar ARK in 2018 het terrein van straalbedrijf Cuijpers teruggaf aan de natuur. Door de koppeling met dit 30 hectare voormalige bedrijventerrein en met nóg een ander natuurgebied, kunnen de paarden en runderen in to-

taal 217 hectare natuur doorkruisen. In tijden van droogte is er voor dieren altijd wel ergens water te vinden in moerassige stukken of bij beken.

VERTROUWEN EN VRIJHEID

Het is precies wat ARK voor ogen heeft: robuuste en grote natuurgebieden die tegen een stootje kunnen. Natuur die klimaatbestendig is, zowel bij droge als natte periodes, en bijdragen aan het leefklimaat van zowel bewoners als recreanten. ARK-directeur Jos Rademakers: 'Dit omvangrijke project in Kempen~Broek en Drielandenpark kon slagen omdat we het vertrouwen kregen van de provincie Limburg. We kregen voldoende vrijheid om naar eigen inzicht de gewenste resultaten te bereiken.' ARK-projectleider Ger van den Oetelaar onderschrijft dit. 'We sloten een partnercontract met de provincie Limburg waarin resultaatverplichtingen waren opgenomen. We kregen dus pas betaald op het moment dat er een hectare natuur of landbouwstructuurverbetering was opgeleverd.'

SUCCES DOOR KAVELRUIJL

ARK boekte succes door de vrijwillige kavelruil

'IN GEBIEDEN GROTER DAN HONDERD HECTARE KOOS ARK VOOR DE INTRODUCTIE VAN TAUROSSEN'

met en tussen agrariërs. 'Naast de 658 hectare natuurontwikkeling en 232 hectare landbouwstructuurverbetering hebben we ook veel nevenresultaten bereikt,' aldus Van den Oetelaar. 'Denk aan de realisatie van soortbeschermingsplannen, bijvoorbeeld voor de hazelmuis. Maar ook hadden we veel aandacht voor waterdoelen, educatie, veldlessen, wandelroutes en versterking van cultuurhistorische aspecten.'

FINANCIERS & PARTNERS
KEMPEN~BROEK

Provincie Limburg,
waterschap Limburg,
Gemeente Weert,
Natuurmonumenten

ZEKER NIET VLEKKELOOS

Het project verliep niet vlekkeloos. Met name de introductie van de taurossen in Kempen~Broek zorgde voor maatschappelijke onrust. Er kwam een onafhankelijke Commissie Begrazingsbeheer Kempen~Broek, met als voorzitter Marleen Gresnigt, voormalig wethouder van de gemeente

‘WE GAAN ONS IN ZOWEL HET DRIELANDENPARK ALS KEMPEN~BROEK NU RICHTEN OP WATER’

Weert. Ger: ‘ARK heeft het door de commissie opgestelde advies overgenomen. In gebieden groter dan 100 hectare bleven taurossen gehandhaafd. Voor terreinen kleiner dan 100 hectare heeft ARK voor een alternatief runderras – meestal Schotse hooglander – gekozen. Deze aanpak leidde tot een groter veiligheidsgevoel van bezoekers in de begraasde gebieden.’

ARK STOOMT DOOR

De afronding van het gebiedsontwikkelingsproject in Kempen~Broek en het Drielandenpark betekent niet dat ARK niet meer actief is in Limburg; integendeel zelfs. Ger van den Oetelaar: ‘We gaan ons in zowel het Drielandenpark als Kempen~Broek nu richten op water. Met name op het realiseren van klimaatbuffers. Dat doen we door verwerving van gronden, maar vooral door herinrichting van percelen. Het doel is om water bovenstrooms langer vast te houden. Dat zal de waterveiligheid vergroten en ook gunstig zijn voor heel veel plant- en diersoorten.’

De eerste resultaten – het verwerven van 25 hectare – boekten we begin 2020.

Download in de Web(geef)winkel op webwinkel.ark.eu de gratis brochure ‘Wild, Weerbaar en Waterveilig’ over de resultaten van de projecten in Kempen~Broek en het Drielandenpark.

Straalbedrijf Cuijpers vóór (foto boven) en ná (foto onder) de ontmanteling. 30 Hectare nieuwe natte natuur is er voor in de plaats gekomen.

30 Hectare natte natuur rijker

GrensPark Kempen~Broek is 30 hectare natte natuur rijker dankzij de sanering van het terrein van straalbedrijf Cuijpers. Dit was een mooi voorbeeld van het slim combineren van belangen en functies. Gemeente en provincie wilden het bedrijf graag verplaatsen naar Weert, het bedrijf wilde moderniseren en uitbreiden. ARK kreeg samen met alle partijen de grondruil voor elkaar. Na sloop en sanering van de bodem konden we aan de slag met de herinrichting. Kansen zien en samenwerken, zo investeert ARK in natuur. In 2019 droegen we het terrein over aan Natuurmonumenten.

ARK aan zet in Het Groene Woud

Op 9 mei 2019 was de startbijeenkomst voor het project ‘Brabants Goud in Het Groene Woud’. ARK is de trekker. Samen met onder meer het Groen Ontwikkelfonds Brabant, terreinbeheerders als Brabants Landschap en Staatsbosbeheer, Waterschap De Dommel, gemeenten en grondeigenaren bouwen we binnen Het Groene Woud aan het Natuurnetwerk Brabant. Doel is de komende 5 jaar elk jaar 100 hectare nieuwe natuur realiseren. In 2019 maakten we een vlotte start.

Het project richt zich binnen de kern van Het Groene Woud op De Geelders, het Dommeldal (Boxtel-Son) en het gebied rond de Groote Beerze. Plekken met prachtige leembossen en een grote verscheidenheid aan flora en fauna. Door hier percelen aan te kopen, kunnen bestaande en nieuwe natuurgebieden met elkaar verbonden worden. Dit sluit aan bij de natuurambities van de gemeenten en de provincie Noord-Brabant. Er is een noodzakelijke natuuropgave (Natura 2000 en Natuurnetwerk Noord-Brabant) en de wens het watersysteem voor de natuur te optimaliseren.

VIJF JAAR TREKKEN WE DE KAR

ARK is voor een periode van minstens vijf jaar trekker in dit gebiedsproces. ‘We hebben het stokje overgenomen van het Brabants Landschap,’ aldus ARK’er Ger van den Oetelaar, die in dit gebied woont en is opgegroeid. Samenwerking met grondeigenaren, overheden, boeren en landschapsorganisaties is de troef bij de versterking van de natuur in Het Groene Woud, volgens Ger. ‘De meeste kavels die we willen verwerven, zijn in gebruik als landbouwgrond. Grond kopen of ruilen doen we het liefst in samenspraak met de boeren. We kijken of de problemen van de ene partij door een andere partij kunnen worden opgelost. Voor boeren tellen ligging, ontsluiting, waterpeil en bodemkwaliteit. Aan onze kant kijken we naar duurzaam waterbeheer, biodiversiteit, recreatieve toegankelijkheid of aaneensluiting van natuurgebieden. Het mooiste is het als alle partijen er baat bij hebben.’

FINANCIERS &
PARTNERS
HET GROENE WOUD

Nationale Postcode
Loterij, Brabants
Landschap, Groen
Ontwikkelfonds Brabant,
provincie Noord-
Brabant, Roois Land-
schap

Foto boven: de ceremoniële aftrap
van het project Brabants Goud in Het
Groene Woud
Foto onder: duizendguldenkruid

VAN RUILEN KOMT... BETERE NATUUR

Grond verwerven en – liever nog – ruilen, ook dat is investeren in natuur. ARK heeft al vele kavelruilen succesvol begeleid. Onze aanpak is even eenvoudig als doeltreffend. We inventariseren de wensen van grondeigenaars (particulieren, natuurorganisaties en agrariërs). We onderhouden intensief contact met alle betrokkenen en zorgen voor een goede deal. Of dat nu een goede ruil is, of een goede prijs. ‘Die ervaring zetten we in voor Het Groene Woud,’ aldus Ger. ‘Het wordt een proces van lange adem. Toch boeken we al snel resultaat. ARK is een relatief kleine, onafhankelijke club. Dat werkt in ons voordeel. ARK is geen praatclub, we zijn niet van de stroperige procedures. We houden de lijntjes kort. Daardoor krijgen we veel gedaan in korte tijd.’

OMGEVING PROFITEERT MAXIMAAL

In juni 2019 deed ARK een oproep: Bent u geïnteresseerd om mee te doen aan kavelruil, natuurontwikkeling of natuurbeheer in Het Groene Woud? Daarop volgden 14 inschrijvingen. Ger: ‘We inventariseren de wensen van alle partijen en proberen de touwtjes zo goed mogelijk aan elkaar te knopen. En met goed bedoel ik: opdat de natuur en de omgeving er maximaal van profiteren. Want daar gaat het ons om. Voor twee natuurgebiedjes konden we al vlot een match maken.’

In mei vond de ceremoniële aftrap plaats van ‘Brabants Goud in Het Groene Woud’, op een stuk grond nabij de Odaberg, het eerste perceel dat door ARK is aangekocht. De Heilige Oda, naamgeefster van Sint-Oedenrode, was voor de gelegenheid weer even tot leven gewekt. Vanaf de oevers van de Dommel sprak ze haar gehoor toe: ‘In mijn tijd leefde ik hier in de woeste wildernis tussen de otters. Ik gun ook jullie al het mooie wat ik hier gezien en beleefd heb.’

Sinds de start van het project ‘Brabants Goud in Het Groene Woud’ heeft ARK ruim 142 hectare grond aangekocht. In 2020 moet dat in totaal 200 hectare worden. Plannen voor de inrichting van de gronden zijn ook al gemaakt en door de overheden goedgekeurd. Met de uitvoering starten we eind 2020.

In het najaar klonk in Het Groene Woud weer het burlen van de edelherten. Veel bezoekers gingen mee op bronstexcursie in Het Groene Woud.

Natuurexpeditie

In september startte een nieuwe reeks van het veldlesproject 'Op natuurexpeditie in Het Groene Woud'. Ongeveer 250 leerlingen uit groep 6, 7 en 8 gingen aan de slag in natuurgebied De Scheeken bij Best. Als boegbeeld voor de bijzondere natuur in dit gebied hebben we hier in 2017 samen met Brabants Landschap het edelhert na ruim 150 jaar afwezigheid teruggebracht. Kenmerkend voor onze aanpak is dat we veldlessen ontwikkelen om die, als ze goed lopen, over te dragen aan andere partijen die ze kunnen voortzetten.

'BIJ DE LESSEN DRAAIT ALLES OM STRUINEN, GENIETEN EN ONTDEKKEN'

In 2019 is het lesprogramma overgenomen door het Liempdse SPPiLL. Speciaal opgeleide vrijwilligers van Jeugdnatuurwacht Liempde, Natuurwerkgroep Liempde, IVN Best en SPPiLL verzorgen deze lessen op zes basisscholen in de omgeving Best en Liempde. Bij de lessen draait alles om struinen, genieten en ontdekken.

Prachtvondst

Je zult hem maar treffen: de vermiljoenkever. Natuurgidsen Bert Vervoort en Jeanne Soetens hadden dit geluk. Ze vonden deze zeldzame kever eind 2019 in de vochtige leembossen van Het Groene Woud, waar ARK werkt aan het realiseren van het Natuurnetwerk Brabant. Toevalstreffer? Ja, want ondanks zijn prachtige rode kleur is de vermiljoenkever niet gemakkelijk te vinden. Zowel de larven als de volwassen kevers brengen het grootste deel van hun leven door onder de schors van dode bomen. Mooi bewijs dat dood hout leeft.

'TOEN WE DE SCHORS LOS TROKKEN, ZAGEN WE OPEENS EEN RODE KEVER'

Bert Vervoort: 'We begeleidden een excursie van Natuurwerkgroep Liempde in het Dommeldal bij Olland. In een populierenbosje versperde een omgevallen boom ons wandelpad. De dode populier was aangetast door de honingzwam, de zwarte myceliumdraden staken uit de schors. De schors was gedeeltelijk losgelaten. Ik trok een stukje los en tot onze verbazing zagen we een heleboel leven. Tientallen pissebedden, een stuk of 5 langwerpige larven en een rode kever. Alhoewel we hem nog nooit in het echt hadden gezien, dachten we meteen aan een vermiljoenkever. Na wat googelen op onze telefoon bleek dat we gelijk hadden. We maakten meteen wat foto's. Na wat speurwerk realiseerden we ons hoe zeldzaam de vermiljoenkever is.' Op alle plekken waar ARK actief is, zorgen we voor voldoende dood hout in de natuur. Goed voor de insecten en alles wat daar weer van leeft.

'Hopelijk gaan we samen met ARK de komende jaren nog veel mooie natuur ontwikkelen'

Partner in beeld

Mary Fiers

directeur Groen Ontwikkelfonds Brabant (GOB)

'In ons dichtbevolkte land zijn we best ver van de natuur af komen te staan. Zo zijn veel mensen helemaal niet meer gewend oog in oog te staan met dieren groter dan een mus of een muis. In een land als Noorwegen zeggen ze: "Wij moeten ons aanpassen aan de natuur en niet andersom." Dat je er een eland of een muskusos tegen kunt komen, hoort erbij. Samenleven met wilde dieren is in veel landen in de wereld logisch. Maar die vanzelfsprekendheid is in Nederland zo goed als weg. Bij ons kan een bever al tot discussie leiden. Het zou denk ik goed zijn als we ons weer beter tot de natuur leren verhouden. Daarom ben ik blij dat ARK Natuurontwikkeling zich samen met het Groen Ontwikkelfonds Brabant inzet voor meer nieuwe wilde natuur in Brabant.

Natuurlijk moet je wel goed uitleggen waarom je op bepaalde plekken kuddes grote grazers vrij laat rondlopen en hoe dat bijdraagt aan een grotere soortenrijkdom. Dat doet ARK gelukkig heel goed met educatie, voorlichting en excursies. Door mensen te laten ontdekken hoe mooi zo'n kudde wilde paarden is en te laten zien hoe de natuur daardoor opbloeit. Dan krijg je begrip, draagvlak en raken uiteindelijk veel mensen

enthousiast. Zo brengen we hopelijk de natuur weer dichterbij de mensen.

Een van de mooie projecten waar het GOB met ARK aan werkt, en waar ik zelf heel enthousiast over ben, is Het Groene Woud. In dit gebied tussen Eindhoven, Den Bosch en Tilburg zijn we bezig om natuurgebieden met elkaar te verbinden en te vergroten. Natuurlijke processen krijgen er weer een kans en de unieke leembossen kunnen zich daardoor herstellen.

Nieuwe natuur ontwikkelen is in Nederland en ook in Brabant lang niet altijd gemakkelijk. Processen willen wel eens traag gaan, alsof je letterlijk door een moeras waadt. Maar ARK zit juist kort op de bal. Niet eindeloos overleggen, maar vooral doen. Heel praktisch op de uitvoering gericht om zo snel resultaat te bereiken. Met die ondernemende instelling zijn we bij het GOB heel blij. ARK maakt echt meters, neemt snelle besluiten en toont ook lef. Wij willen ook meters maken en dus is ARK een ideale partner voor ons. Hopelijk gaan we samen de komende jaren nog veel mooie natuur ontwikkelen.'

Wild fruit voor vlinders

 Veldparelmoervlinder

ARK heeft in 2019 op bijna twintig locaties in Het Groene Woud fruitbomen en struiken geplant. We plantten wilde peer en appel (in totaal 100 bomen) en allerlei vruchtdragende struiken zoals braam, viltroos en aalbes (2500 struiken). Het Groene Woud wordt zo aantrekkelijker voor vlinders. ARK werkt sinds 2017 samen met De Vlinderstichting in het project 'Wild van vlinders' aan het herstel van de leefgebieden van dagvlinders in Noord-Brabant. Ook in de Maashorst zijn we actief. Drie studenten deden in 2019 onderzoek naar de kansen voor dagvlinders als bruine eikenpage, bruine vuurvliinder en veldparelmoervlinder. In mei vlogen de eerste veldparelmoervlinders rond in de Maashorst.

 Bruine eikenpage

ZWARTE WOUW GESPOT VOOR CAMERA

Begin juli 2019 dook hij ineens op voor onze wild-camera: de zwarte wouw. De camera stond in het in het zuidoosten van Brabant waar we voor het project 'Dood doet Leven' onderzoek doen naar de invloed van kadavers op de natuur. De exacte locatie maakten we niet bekend om verstoring te voorkomen. De zwarte wouw is een vogel die maar zelden in Nederland te zien is en het was de eerste keer dat deze aaseter en jager in de provincie Noord-Brabant op beeld is vastgelegd.

DE NATUUR VOEDT ZICHZELF

De natuurlijke kringloop herstellen, zodat de natuur zichzelf kan voeden. Het is een van de speerpunten van ARK. Dode dieren zijn een onmisbare schakel in een ingenieuze voedselketen.

FINANCIERS & PARTNERS DOOD DOET LEVEN IN BRABANT

Brabants Landschap, Staatsbosbeheer, Stichting Afhandeling & Monitoring Fauna-aanrijdingen (SAMF), EIS Kenniscentrum Insecten, WUR, provincie Noord-Brabant

De dood van het ene dier betekent letterlijk het (over)leven van een ander. Het laten liggen van grote dode dieren in de natuur is echter ongebruikelijk in Nederland. 'Dood doet Leven' zet zich in voor de terugkeer van (grote) dode dieren én aaseters in de natuur.

RIJKGEVULDE DIS

In Noord-Brabant legden we in 2019 kadavers van aangereden dieren zoals reeën terug in de natuur. Op de camerabeelden zagen we welke dieren erop afkomen: raven, vossen, buizerds en wilde zwijnen. En de zwarte wouw dus. Even spectaculair is de hoeveelheid insecten die aanschuiven aan de dis. Dode dieren terugbrengen in de natuur biedt kansen voor zeldzame

een
zeldzaam
beeld

De zwarte wouw – vastgelegd op beeld door een wildcamera in het zuidoosten van Brabant

 Aaskortschildkever

insectensoorten als de grote weerschijnvlinder, koemestpillendraaijer en aaskortschildkever. Er zijn vogels en zoogdieren die we heel graag nog eens voor de camera zien. Wat dacht je van de zeearend, de rode wouw en de wilde kat?

Gulp en Geul gaan goed

GEUL EN GULP

Met zijn snelstromende beken kampt Zuid-Limburg nogal eens met wateroverlast. En als de riviertjes Gulp en Geul buiten hun oevers treden, leidt dat tot flinke schade. Technische oplossingen zijn er genoeg, maar als je die op grote schaal toepast, dan doet dat weinig goeds voor natuur en landschap. ARK laat in het Gulpdal en Boven-Geuldal zien hoe het anders kan. Door de plateaus, hellingen en oevers hun natuurlijke waterbergingsfunctie terug te geven.

Slimme beplanting op de hellingen (hagen, struwelen, bos) is de natuurlijke oplossing van ARK om de waterafvoer naar het dal te vertragen. Bomen en struiken zorgen er met hun diepe wortels voor dat regenwater dieper in de bodem infiltreert en langer wordt vastgehouden. Ook de humuslaag zorgt voor een goede sponswerking. Dat helpt niet alleen bij hoosbuien, maar ook in perioden van droogte. De natuur bloeit er letterlijk van op.

PILOT KRIJGT NAVOLGING

In 2019 plantten we met en bij onze partners bijna 75.000 bomen en struiken op ongeveer 25 locaties. Vooral bij onze partners,

maar ook op drie terreinen van onszelf. Daarnaast hebben we op één locatie oude drainagebuizen opgespoord en verwijderd. Dit was mogelijk dankzij een bijdrage van het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling. Over deze pilot was Natuurmonumenten zo enthousiast dat ze dit ook net buiten het Geuldal wil gaan doen. Nog een succesje in 2019: bij het Vijlenerbos wisten we de loop te verleggen van een 'gelegenheidsriviertje' van regenwater dat zich bij flinke buien via een holle weg naar beneden stortte, het dal in. Nu stroomt het water naar een grasland van Staatsbosbeheer, waar het natte laagtes vult.

GRENZENLOOS GULPDAL

ARK werkte al jaren in het stroomgebied van het Gulp- en Boven-Geuldal. In het Nederlandse deel treffen we natuurlijke maatregelen die het watersysteem veerkrachtiger en klimaatbestendiger maken. In 2018 kwam er het project 'Grenzenloos Gulpdal' bij. Dat richt zich op het dal van het riviertje Gulp, niet alleen in Nederlands-Limburg, maar ook over de grens in Wallonië en Vlaanderen. Ook hier is water vasthouden de leidende leus. Voor dit project ontving ARK in 2018 een extra bijdrage van ruim twee miljoen euro van de Nationale Postcode Loterij. Goed nieuws voor de zwarte ooievaar, zalm, bever en hazelmuis.

OPSCHALEN VOOR GROTERE IMPACT

ARK zet er flink de vaart in. We maakten ruim vijfenzeventig inrichtingsplannen voor gebieden van Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Natagora, Waterschap Limburg, onze eigen gebieden en die van enkele agrariërs en particulieren. Die gaan we in 2020 uitvoeren. We gaan dan wederom een grote hoeveelheid bomen en struiken plan-

ten, zelfs het dubbele aantal van 2019. Daarnaast gaan we graften (steile taluds tussen terrassen op een helling) herstellen, het maaiveld verlagen en oude, verlande meanders (rivierbochten) uitdiepen. De schaal waarop we in de regio met alle betrokken partijen bezig zijn, maakt dat deze maatregelen echt impact hebben: op de waterveiligheid, op het landschap en op de natuur zelf. Het toekomstbeeld dat onze ARK-tekenaar Jeroen Helmer schetste, wordt nu stap voor stap realiteit.

FINANCIERS & PARTNERS GEUL EN GULP

Nationale Postcode Loterij, Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling, provincie Limburg, Staatsbosbeheer, Stichting IKL, Natuurmonumenten, Limburgs Landschap, waterschap Limburg, landgoedeigenaren, Bosgroep Zuid-Nederland, gemeente Gulpen-Wittem, gemeente Vaals, Elisabeth Strouven Fonds, Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren, gemeente Voeren, provincie Limburg (B), Vlaamse Land Maatschappij, Agentschap Natuur en Bos, Agentschap Onroerend Erfgoed, Natagora en gemeente Plombières

 Grauwe klauwier

Opsteker

In augustus veerden we op van een mooi bericht. Bij Mechelen, in het gehucht Dalbissen, werden grauwe klauwieren met jongen gezien. ARK werkt daar in de omgeving van de Geul aan natuurontwikkeling. De grauwe klauwier is een soort ambassadeur voor soortenrijkdom. Als deze prachtige vogel verschijnt, betekent dit vaak dat de soortenrijkdom in een gebied op orde is.

ARK'er Imke Nabben over de boomplantacties in Zuid-Limburg

Imke Nabben is trots op wat ARK in 2019 in het Gulp- en Boven-Geuldal heeft bereikt. 'We hebben meer dan 75.000 bomen geplant. En het bijzondere is dat dit vooral gebeurde op terreinen van derden. Dat was vaak een spannend traject omdat we tot overeenstemming moesten komen met de grondeigenaren.'

Overigens worden er eigenlijk geen bomen geplant, maar struweel, haast Imke zich te zeggen. 'Struweel is struikgewas dat mag uitgroeien. Hier en daar zit er een boom tussen. We planten kleine sprietjes van zo'n zestig centimeter in vier of vijf rijen naast elkaar. Ze groeien uit tot brede, natuurlijke en weelderige struwelen. We gebruiken meer dan twintig soorten die hier van oorsprong voorkomen, zoals sleedoorn, meidoorn, haagbeuk, beuk, eik, hazelaar, kornoelje, zoete kers, winterlinde, kardinaalsmuts en zes rozensoorten.'

TANDJE BIJ VOOR BIODIVERSITEIT

Op vlakdekkende stukken ontwikkelen de sprietjes zich tot een bos met structuur. Dat wil zeggen: sommige sprietjes worden bomen, zoals

zoete kers en winterlinde. Andere blijven lage struiken, en daaronder ontstaat een kruidlaag, legt Imke uit. 'We kiezen met opzet voor soorten die veel bloemen en vruchten dragen, zodat de hazelmuis, vogels en insecten er een graantje van kunnen meepikken. Biodiversiteitsherstel is geen hoofddoelstelling van de klimaatprojecten in het Gulp- en Boven-Geuldal, maar wel van ARK.'

'SOMS DUURT HET JAREN VOORDAT JE ER IETS VAN TERUGZIET IN DE NATUUR. MAAR ALS HET DAN EENMAAL ZO VER IS, MAAKT ME DAT EXTRA BLIJ'

HERSTEL VAN GRAFTEN

Aanplant van struwelen en bossen is de natuurlijke oplossing van ARK om water langer vast te houden. De bomen en struiken zorgen ervoor dat regenwater beter in de bodem infiltreert en daardoor minder snel afstroomt. Ook bij het herstel van graften (steile taluds tussen terrassen op een helling) planten we hagen. Imke: 'Doordat we de

plateaus, hellingen en oevers langs Gulp en Geul zo hun natuurlijke waterbergingsfunctie teruggeven, vertraagt de waterafvoer naar het dal.'

DUIZEND BOMEN PER DAG

75.000 bomen planten in een jaar: hoe gaat dat in de praktijk? Imke 'Op sommige plekken maken we handmatig een gat. Dat gebeurt op plekken waar machines niet kunnen komen, zoals op een steil stuk of een smal reepje. Maar op de meeste terreinen gaat het machinaal. Een speciale machine maakt sneden in de grond. Daarachter lopen twee of drie planters die om de zoveel meter een struikje in de grond stoppen en aanstampen. De aannemer haalt makkelijk zo'n duizend bomen per dag.'

WERKEN OVER DE GRENS

2019 bracht ook goed nieuws uit Wallonië. 'Daar hebben we met onze projectpartner Natagora zeven hectare hellinggrasland verworven in de bovenloop van de Gulp. Deze voormalige paardenweiden hebben we heringericht met 4500 planten die uitgroeien tot struweelhagen. Dit heeft een halt toegevoegd aan de snelle afstroom van water. Het water dringt nu beter door in de bodem en vult zo de grondwatervoorraad aan.' In Vlaanderen wordt gewerkt aan een structurele samenwerking met agrariërs voor extensivering van het landgebruik langs perceelsranden. Dit moet in 2020 leiden tot o.m. aanplant van hagen en aanleg van grasstroken langs akkers. Grensoverschrijdend werken is een zaak van de lange adem, weet Imke. 'Soms duurt het jaren voordat je er iets van terugziet in de natuur. Maar als het dan eenmaal zo ver is, maakt me dat extra blij.'

De hazelmuis profiteert van vruchten-dragende struiken

In ontwikkeling: Tielse Stadswaard

In 2019 is ARK van start gegaan met natuurontwikkeling in de Kleine Willemswaard bij Tiel. We creëren een plek waar hoogwaterveiligheid, natuurontwikkeling en recreatie hand in hand gaan. De Kleine Willemswaard had tot 2018 een landbouwfunctie. Nu is het een echte stadswaard: een kruising tussen een natuurgebied en een park. Het is een overstromingsvlakte van de Waal bij hoogwater, maar ook een uitloopgebied vanuit het stadscentrum voor bewoners die er een frisse neus halen. ARK is tijdelijk (drie jaar) in de Kleine Willemswaard aanwezig. We zetten in opdracht van Rijkswaterstaat een nieuw natuurgericht beheer op, waarin natuurlijke processen de hoofdrol hebben. We betrekken actief lokale partijen en bewoners bij ons project. In 2019 organiseerden we verschillende bijeenkomsten om plannen te delen en bespreken. Ook vroegen we VWO5-leerlingen van het Lingecollege in Tiel om ideeën voor de Kleine Willemswaard te vergaren. Gedurende een halfjaar deden ze onderzoek. Een greep uit de lijst die de leerlingen in januari 2020 presenteerden: de dijk afsluiten voor auto's, meer prullenbakken plaatsen en een aantrekkelijker entree maken. Die entree kwam er in al oktober. Twee kisten waarin wisenten zijn vervoerd van Poolse naar Nederlandse natuurgebieden, vormen samen de toegangspoort. Ook plaatsten we informatiepanelen bij de entree.

In 2019 waren we ook druk met de voorbereidingen voor de komst van een kleine kudde runderen in het voorjaar van 2020. Grote grazers spelen een belangrijke rol in de natuurontwikkeling – niet alleen door hun graasgedrag, maar ook door hun poep waarop insecten afkomen. Het voornemen is om het beheer van de Kleine Willemswaard in 2022 over te dragen aan een liefst lokale beheerder.

Leren van pilot kuddewaakhonden

De wolf is na 150 jaar afwezigheid terug in Nederland. In 2019 leverde een wolvenpaar op de Veluwe het levende bewijs dat ze zich hier écht gevestigd hebben: een nestje met drie welpen. Wolven kunnen kennelijk prima met ons leven, maar wij moeten na lange tijd (1,5 eeuw!) weer opnieuw leren met hún aanwezigheid te leven. Dat geldt zeker voor schapenhouders. ARK heeft in Overijssel een pilot met kuddewaakhonden uitgevoerd. De pilot trok in 2019 veel media-aandacht. ARK'ers Melanie Pekel en Leo Linnartz gaven tal van interviews voor radio, tv en dagbladen.

De pilot vond plaats op het Wierdense Veld (bij Nijverdal) en de Sallandse Heuvelrug. Melanie: 'In deze omgeving zijn al meerdere malen wolven gesignaleerd en ook zijn er schapen gedood.' ARK organiseerde in oktober 2019 een drukbezochte bijeenkomst voor schapen- en geitenhouders. Schaapherder André Kuhn en expert Ray Dorgelo deelden hun ervaringen met kuddebewaking door honden. Alle voors en tegens kwamen aan bod. Geschikte honden zijn kostbaar en je moet flink wat tijd steken in het trainen, vertelde herder André Kuhn uit

eigen ervaring. Pyreneese berghonden (en aanverwante rassen) zijn absoluut geschikt: ze laten niets of niemand in de buurt van de schapen komen. Melanie: 'Dat betekent ook dat je schapen en kuddewaakhonden achter een raster moet houden, én dat je aan bezoekers van natuurgebieden moet uitleggen waarom je dat doet.'

OOK BESCHERMD TEGEN VOSSEN

Begin 2020 rondde ARK het project af met een eindrapportage, of eigenlijk, een leidraad voor schapen- en geitenhouders en voor terreinbeheerders die overwegen kuddewaakhonden in te zetten. De pilot is afgerond, maar ARK werkt met partners binnen het samenwerkingsverband Wolven in Nederland aan de inzet van meer preventieve maatregelen om het aantal gedode schapen in Nederland terug te dringen. Leo: 'Er zullen meer voorbeeldprojecten volgen. We hebben niet de illusie dat wolven straks geen schapen meer zullen doden. Er trokken vorig jaar zeker 18 wolven door Nederland en het worden er zeker meer. We zijn het in Nederland een beetje verleerd hoe

'WE ZIJN HET IN NEDERLAND EEN BEETJE VERLEERD HOE WE ONS VEE MOETEN BESCHERMEN TEGEN GROTE ROOFDIEREN ALS DE WOLF'

FINANCIERS & PARTNERS
KUDDEWAAKHONDEN

BIJ12, Van Bommel
Faunawerk, André
Kuhn Schapenhouderij,
Landschap Overijssel,
Staatsbosbeheer

we ons vee moeten beschermen tegen predatie door grote roofdieren als de wolf. Sinds de terugkeer van de wolf in Nederland zijn regelmatig schapen die niet beschermd werden, door wolven gedood. Tegelijkertijd doden ook honden en vossen zo'n 4000 schapen per jaar. Het mooie is dat preventieve maatregelen tegen wolven ook dat probleem verhelpen.'

Maashorst getransformeerd tot groot(s) natuurgebied

Op Wereldierendag, 4 oktober 2019, werd het ecoduct over de A50 in de Maashorst officieel geopend. Een feestelijke dag die ook de afronding markeerde van het begrazingsproject van ARK in de Maashorst. Samen met Staatsbosbeheer en de vier Maashorstgemeenten wisten we in de kern van de Maashorst één groot aaneengesloten natuurgebied te maken, met een enorme aantrekkingskracht op mens en dier.

Sinds 2013 werkt ARK aan de verwerving van landbouwgrond, de omvorming van landbouwgrond naar natuur en de uitbreiding van het begrazingsgebied in de Maashorst. Eind 2019 konden we de balans opmaken. We zijn erin geslaagd om 112 hectare landbouwgrond toe te voegen aan de rest van de Maashorstnatuur. We introduceerden wisenten, taurossen en Exmoor pony's. We plaatsten 35 kilometer nieuw raster, 64 wandel- en fietspoorten, 11 men- en ruiterspoorten, 45 beheerpoorten, 16 veeroosters op fietspaden en 2 veeroosters op autowegen waardoor losse gebieden met elkaar zijn verbonden.

Foto boven: De Maashorst is in korte tijd populair geworden bij wandelaars en fietsers.
Foto onder: Grondster

nachts. Het oude record van 840 soorten werd ruim verbroken: ze telden maar liefst 1232 plant- en diersoorten. Van roodpootvalk en zomertortel tot kleine parelmoervlinder, prachtlynxspin en wegdistel. De soortenrijkdom is met name in het begrazingsgebied toegenomen. Voor het derde jaar op rij broedden er grauwe klauwier in het wisentengebied. Ook de raven hebben succesvol gebroed. De warme, droge zomer van 2019 was voor insecten wel een ramp, vertelt ARK'er Anke Dielissen. 'Bloemen bloeiden maar heel kort en verdorren snel. In de landbouwgronden die ARK in 2019 wist aan te kopen, zal het voor de insecten beter worden. We hebben afvoersloten afgedamd waardoor meer en langer grondwater beschikbaar blijft voor zowel bomen als bloemen.'

GEDURFD PROJECT

In de Maashorst heeft ARK haar rol als aanjager van wilde natuur kunnen waarmaken. Het was een gedurfd project, mede door de introductie van wisenten. Anke: 'We hebben veel geïnvesteerd in voorlichting over de grote grazers. We wilden laten zien dat het prachtige dieren zijn waar je

KROON OP HET WERK

De opening van de natuurbrug over de A50 voor grote grazers was de kroon op het werk. Dit ecoduct verbindt – samen met het ecoduct over de N324 – het natuurgebied Herperduin met de rest van de Maashorst. De pony's en runderen hebben nu maar liefst 1300 hectare natuur tot hun beschikking. Niet alleen vindt er genetische uitwisseling plaats, de dieren verspreiden via hun vacht en hun mest ook plantenzaden waardoor de natuur – letterlijk – opbloeit. Met elkaar houden de grazers het gebied open en zorgen ze voor variatie in het landschap. Rijkere natuur, daar doen we het voor.

NATUUR SCOORT PUNTEN

In juni 2019 is in de Maashorst een '1000 soorten telling' gedaan door de lokale natuurverenigingen. 127 natuurliefhebbers trokken het veld in, ook 's

'IN DE MAASHORST HEEFT ARK HAAR ROL ALS AANJAGER VAN WILDE NATUUR ECHT KUNNEN WAARMAKEN'

FINANCIERS EN PARTNERS MAASHORST

Provincie Noord-Brabant, gemeenten Oss, Landerd, Uden en Bernheze, Staatsbosbeheer, waterschap Aa en Maas

van kan genieten. En dat je er met het houden van de juiste afstand niet bang voor hoeft te zijn.'

Het verliep niet altijd goed. In maart 2019 viel een taurosrunder twee wandelaars aan. 'Vermoedelijk doordat vlak daarvoor een loslopende hond de groep taurossen had aangevallen,' verklaart Anke. 'De groep was al extra waakzaam door de geboorte van een kalfje. Het echtpaar dat vlak daarna door het gebied wandelde, moest het ontgelden. We hebben de wandelaars meteen een bezoek gebracht om ze een hart onder de riem te steken.'

🐾 Een pasgeboren wisentkalfje

EXTRA VRIJWILLIGERS

ARK heeft samen met Natuurcentrum de Maashorst in 2019 25 nieuwe vrijwilligers geworven en opgeleid. Er zijn nu 50 Maashorstrangers actief. Zij houden de grote grazers in de gaten, letten op hun gedrag en gezondheid, begeleiden excursies, controleren de rasters en beantwoorden vragen van bezoekers. De kuddes wisenten, taurossen en Exmoor pony's ontwikkelen zich heel goed, aldus Anke: 'In 2019 zijn enkele wisselingen van dieren geweest vanwege de genetische opbouw van de kuddes. Zo kwamen op 21 maart twee jonge wisentstieren uit Natuurpark Lelystad en de Veluwe. Deze stieren zijn genetisch niet verwant aan elkaar en aan de kudde. Daardoor kan de kudde zich verder uitbreiden zonder kans op inteelt.'

NIEUWE AANWAS

Op vrijdag 9 augustus troffen Maashorstrangers een pasgeboren kalfje aan bij de wisentenkudde. Met dit kalfje erbij verdubbelde de kudde ten opzichte van het startjaar 2016. Eind 2019 liepen er 22 wisenten in het wengebied. De wisenten zijn vaak goed te zien als je rondom het wisentengebied langs het raster loopt. ARK heeft het beheer van de kuddes overgedragen aan het Maashorst-team, maar we blijven de komende jaren graag betrokken bij dit prachtige nieuwe natuurgebied.

Zie ook de folder ARK op de Maashorst 2013-2019 op ark.eu/maashorst.

Kevertje schudt het bos op

De letterzetter is een klein kevertje dat onder de schors van sparren leeft. Een roemloos leven normaal gesproken. Tot 2019, toen zorgde de letterzetter voor grote opschudding. De droge zomer (en die van het jaar daarvoor) had de sparren ernstig verzwakt. De kever greep zijn kans en vrat zich door het dorre hout. Zo ook in de Maashorst. ARK'er Leo Linnartz zag dat de letterzetter niet alleen zorgde voor een grote opruiming onder de fijnsparren, maar plaatselijk ook onder grove dennen. Geen ramp, eerder het tegendeel, aldus Leo. 'Het is een prachtige manier van de natuur om een dominante boomsoort in het bos een toontje lager te laten zingen. Fijnsparren groeien snel en verdringen andere bomen. Een donker sparrenbos is qua biodiversiteit niet erg spannend. Juist daarom zijn we blij met de open plekken die de grazers in de Maashorst maken. Daar kan het zonlicht doordringen. Planten, mieren, insecten en vogels profiteren daarvan. De letterzetter deed nu het opruimwerk, geholpen door de droogte.' Leo wil daarmee niet zeggen dat de droogte van 2019 een zegen voor de natuur was. 'Het was de tweede gortdroge zomer op een rij. Poelen zijn drooggevallen, er bloeien minder kruiden en ze bloeien ook korter. Dit is nadelig voor vlinders, bijen, kevers, amfibieën en vogels. Juist daarom zijn open plekken in het bos belangrijk.'

GEEN ZORGEN

Ook elders in Nederland (bijvoorbeeld in Drenthe en op de Veluwe) leidde de droogte van de afgelopen zomer tot een sterke toename van letterzetters en sterfte onder fijnsparren. Over de Maashorst maakt Leo zich geen zorgen: 'De kever tast alleen volwassen sparren aan, jonge bomen laat hij ongemoeid. Als over enkele jaren de laatste kwijnende sparren het loodje hebben gelegd, dan volgen even later ook de meeste letterzetters bij gebrek aan voedsel. Als ze niet al door spechten of roofkevers, zoals de mierkever, zijn verorberd. Intussen krijgen de jonge sparren volop kansen om door te groeien. Het nieuwe bos staat er al. Voor ARK is dit gewoon een natuurlijke proces. Het zal het bos alleen maar verrijken.'

Oproep aan EU: maak Europa wilder!

In december 2019 riepen 15 Europese rewilding-organisaties – waaronder ARK – de EU op om te kiezen voor een wilder Europa. Dit deden we een dag nadat EU-commissaris Frans Timmermans in Brussel het concept van de Europese Green Deal presenteerde. Onze gezamenlijke reactie: maak grootschalig natuurherstel onderdeel van de Green Deal. Dit helpt de gevolgen van klimaatverandering aanzienlijk te verminderen en de achteruitgang in biodiversiteit te keren.

'Natuurontwikkeling is een van de meest praktische en voordeligste manieren om een hele reeks maatschappelijke uitdagingen het hoofd te bieden,' verklaarde ARK-directeur Jos Rademakers. 'De natuur kan ons op een kosteneffectieve manier beschermen tegen overstromingen, kusterosie en bosbranden. Maar ook drinkwatervoorraden veiligstellen, de gezondheid en het welzijn van de mens waarborgen en economische groei stimuleren.'

POSITIEVE UITWEG

De oproep tot actie kwam op het moment dat de stikstofcrisis in Nederland hoog opliep. Jos: 'Wij willen laten zien dat grootschalig natuur-

herstel een positieve uitweg biedt waar mens en maatschappij van profiteren. In Nederland toont ARK met innovatieve voorbeeldprojecten aan dat klimaatbuffers en CO₂-vastlegging door middel van natuurontwikkeling heel goed te realiseren zijn. Als bonus krijgen mensen er ook nog eens prachtige en beleefbare natuur voor terug.'

5 MILJOEN HECTARE, DAT IS IMPACT

ARK is en blijft de komende jaren een belangrijke partner van Rewilding Europe, dat we in 2010 zelf mede hebben opgericht. In 2019 waren er 58 initiatieven in 26 landen, met een totale oppervlakte van meer dan 5 miljoen hectare. Dat is pas impact! De partners delen niet alleen hun kennis met elkaar, samen hebben we ook ruim 15 soorten wilde dieren 'in huis': van otters en bevers tot lynxen en wisenten. Een deel daarvan kan worden uitgewisseld voor (her)introducties.

In 2019 voerden we een kleine verandering door: in het internationale netwerk noemen we onszelf voortaan 'ARK Nature: Rewilding Netherlands'. Dat is in het Engels minder cryptisch dan alleen 'ARK Nature'. Maar in Nederland blijven we natuurlijk gewoon ARK Natuurontwikkeling.

‘Als het woudaapje terugkeert, gaat de vlag uit’

Deel 2

28 ARK-ers proberen de Nederlandse natuur mooier, groter, sterker en rijker te maken. Dit zijn de gezichten achter ARK. Hun passie voor natuur gevat in 27 lievelingsdieren en één bloempje.

RÉANNA STEGEMAN

Favoriet dier: Edelhert
Werkt aan: ARK themadagen en interne organisatie

‘Ik ben verliefd geworden op de edelherten in Het Groene Woud. Majestueuze dieren zijn het. Met de opening van een ecoduct over de snelweg en het spoor kregen ze het afgelopen jaar een nog groter gebied tot hun beschikking.’

GER VAN DEN OETELAAR

Favoriet dier: Wespendif
Werkt aan: Het Groene Woud

‘De realisatie van leembossen in Brabant was vroeger mijn droom en nu mijn werk. In die bossen kan mijn favoriete roofvogel, de wespendif, zijn nest bouwen.’

KAREL VAN DEN WIJNGAARD

Favoriet dier: Platte oester
Werkt aan: Wilde Kust en Noordzee

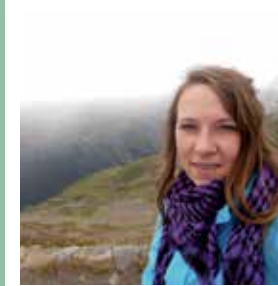
‘Platte oesters vormen letterlijk de basis voor een rijke Noord-zeenatuur. Als riffen van de Noordzee zorgen zij voor een toename van de biodiversiteit en de bio massaliteit.’

JUDITH SLAGT

Favoriet dier: Raaf
Werkt aan: Dood doet Leven

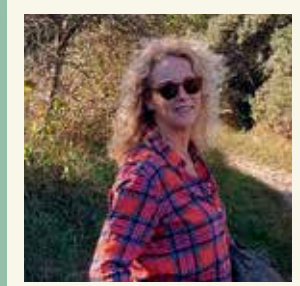
‘Spiegelen, draaien, duiken... de raaf is een meester van de vliegkunst. Dit slimme en imposante dier zien we gelukkig weer steeds vaker in Nederland. Wat de raaf helpt is het laten liggen van aas, zoals wij doen in ons project Dood doet Leven.’

MELANIE PEKEL

Favoriet dier: Wolf
Werkt aan: Pilot Kuddewaak-honden, otter en wolf

‘De wolf observeert het gedrag van zijn prooidieren en pakt het dier dat een afwijking vertoont ten opzichte van de rest. Zo houdt hij de populatie prooidieren gezond. Fascinerend! Ik zet mij er graag voor in om het draagvlak voor de wolf te vergroten.’

ANKE DIELISSSEN

Favoriet dier: Wisent
Werkt aan: Maashorst en Ooijse Graaf

‘Een beetje nors grazen de wisenten in de Maashorst. Ze trekken zich niets aan van mensen zoals ik, die hun stoere, beetje buitenissige lijven met prachtige kastanjekeurige vacht komen bewonderen.’

ELMA DUIJNDAM

Favoriet dier: IJsvogel
Werkt aan: ARKademie

‘Ik ben altijd blij als ik een ijsvogel zie. Prachtig, die tropisch aandoende kleuren. Het zegt iets over de waterkwaliteit als er ijsvogels zitten. Je kunt ze ook midden in de stad zien, zoals bij het Eiland van Brienenoord in Rotterdam.’

ESTHER BLOM

Favoriet dier: Wild zwijn
Werkt aan: Vinkeveen, Eiland van Brienenoord, GrazeLIFE

‘Wat een feest als je op de Veluwe zo'n imposant moederdier met van die schattige gestreepte pyjamaatjes erachteraan het pad ziet oversteken. Op de Veluwe hopen we het leefgebied voor de zwijnen te vergroten, maar ook in andere natuurgebieden zien we een mooie rol voor deze wroeters.’

JOS RADEMAKERS

Favoriet dier: Tjiftjaf
Werkt aan: ARK (aan alles)

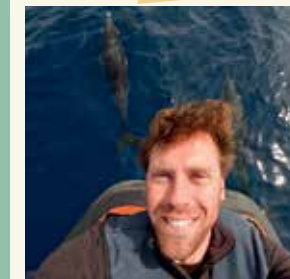
‘Opeens zijn ze er, op een vroege lentedag. Overal, in elke struik. Alsof er de nacht daarvoor honderdduizenden tjiftjaffen als hagelslag over het land zijn gestrooid. En dan maandenlang, urenlang dat ge-tji-tja. Wat een energie!’

HETTIE MEERTENS

Favoriet dier: Konikpaard
Werkt aan: RivierPark Maasvallei en Grenzenloos Gulpdal

‘Het konikpaard stond al te boek als een stoer en sterk natuurling. Maar sinds zijn introductie langs de Grensmaas in de jaren '90 heeft hij zich nóg beter aangepast. Indrukwekkend hoe dieren zich in de natuur ontwikkelen. Wat een kracht!’

ERNST SCHRIJVER

Favoriet dier: Bruinvis
Werkt aan: Wilde Kust en Noordzee

‘De gewone bruinvis is de kleinste walvisachtige van de Noordzee. Als toppredator van de Noordzee is de bruinvis gebaat bij een gezonde visstand die een boost zal krijgen door de toename van visproductie op schelpdierbanken. Op deze foto zie je trouwens geen bruinvissen, maar gewone dolfijnen.’

ANS TER VOERT

Favoriete bloem: Echte Koe-koeksbloem
Werkt aan: Groen Blauwe Rijn Alliantie

‘Ik ben van de plantjes. De echte koekeksbloem is mijn favoriet. Het is een heel fraai gevormd bloempje, sierlijk en ook fragiel aan de waterkant tussen allerlei groenkleurige grassen. En dan ineens die felroze bloempjes die je echt van dichtbij moet bekijken.’

CHRIS-JAN VAN DER HEIJDEN

Favoriet dier: Woudaapje
Werkt aan: Ooijse Graaf, Het Groene Woud en Noordzee

‘Het woudaapje is een minirelgertje dat als een aapje tussen rietstengels klautert en ooit leefde in de Ooijse Graaf bij Nijmegen. We hopen 'm met ons project daar weer terug te krijgen. Als dat lukt, gaat de vlag uit!’

GERARD BECKMANN

Favoriet dier: Zeearend
Werkt aan: Diverse projecten als financieel controller

‘In veel culturen is de zeearend de koning van de vogels. Hij straalt macht uit en is heerser in de lucht. Inmiddels broeden er in Nederland meer dan vijftien paren, zodat we steeds vaker kunnen genieten van dit prachtige beest.’

Otter duikt op in Brabant

De otter keert terug in Noord-Brabant, dat wisten we. Het was een kwestie van tijd. Toch waren we een tikje verrast door wáár hij in februari 2019 opdook: op The High Tech Campus in Eindhoven. Duidelijk zichtbaar waren de ottersporen, in een dun laagje sneeuw. Het spoor leidde naar riviertje de Dommel. Welkom!

ARK werkt sinds 2018 in het project 'Welkom Otter' samen met de gemeenten 's-Hertogenbosch, Oss en de Waterschappen Aa en Maas en De Dommel aan een warm onthaal van de otter in Noord-Brabant. Kansrijke leefgebieden en veilige verbindingen, dat is de inzet. We warmden in 2019 de bewoners op voor de komst van de otter. Zo maakten we een informatieve kijkkaart over de otter en deelden die uit aan schoolklassen. We organiseerden de unieke winterse kanovaartocht 'In de sporen van de otter' vanaf Halder over de Dommel naar het centrum van Den Bosch. De tentoonstelling Mens en Maas – met onder meer het verhaal van de otter – reisde langs verschillende plekken in de gemeente Oss.

☞ Duidelijk zichtbaar waren de ottersporen, in een dun laagje sneeuw. Het spoor leidde naar riviertje de Dommel.

De top 20 knelpunten zijn met de projectpartners besproken. 'We geven advies over de maatregelen die getroffen kunnen worden om otters een veilige doorgang te geven. Denk aan faunatunnels, loopplanken en meer vegetatie bij oevers of langs wegen' legt Melanie uit. 'ARK wil nu graag doorpakken en de knelpunten gaan oplossen.' Bijkomend voordeel: maatregelen voor otters maken het Natuurnetwerk Brabant (NNB) ook geschikter voor marterachtigen

DOMPER

Het gaat steeds beter met de otter in Nederland. Er leven in ons land naar schatting 360 dieren (stand per 1 januari 2020) waarvan de meeste boven de grote rivieren (Gelderse Poort, de Weerribben, de Randmeren, de Nieuwkoopse Plassen en het Naardermeer). Ook in Noord-Brabant en Limburg zijn zwervende dieren gezien. 'Otters verspreiden zich via de oevers van beken en rivieren en daar treffen ze tal van belemmeringen,' weet ARK'er Melanie Pekel. 'Het gaat vooral mis als ze zich over land verplaatsen, op zoek naar andere waterrijke natuurgebieden. In mei 2019 is een otter aangereden nabij het gehucht Langeweg, op amper 7,5 kilometer afstand van de Biesbosch. Dat was echt een domper.'

KNELPUNTEN IN KAART

In 2019 bezocht ARK 212 kruisingen van auto- en waterwegen om knelpunten in de regio's Oss en Den Bosch in kaart te brengen. Uit de knelpuntanalyse volgden concrete voorstellen waardoor otters veiliger door de provincie kunnen trekken.

'DE OTTER IS HET BOEGBEELD VOOR DE KWALITEIT VAN WATERRIJKE NATUUR'

als boommarter en bunzing. Melanie: 'ARK kijkt altijd hoe het ene doel kan bijdragen aan het geheel. Zo heeft ons werk de meeste impact.'

NATUURLIJKE OEVER, BESTE KANS

Brabant heeft met zijn verschillende beken en kleine rivieren, moerassen en waterplassen, potentieel geschikte otterleefgebieden. Oss en Den Bosch zijn de poorten naar het gehele stroomgebied van de Dommel en de Aa en naar grotere eenheden natuur zoals Het Groene Woud. 'Natuurlijke oevers bieden de meeste kansen voor otters', weet Melanie. 'De otter is het boegbeeld voor de kwaliteit van waterrijke natuur. Dan denk je misschien als eerste aan schoon water, maar voor de otter is ecologisch herstel van de plas-, beek- en rivieroevers net zo belangrijk als het water zelf.'

FINANCIERS & PARTNERS WELKOM OTTER

Gemeente 's-Hertogenbosch, gemeente Oss, waterschap Aa en Maas, waterschap De Dommel

Jubileumactie voor de otter

ARK bestond in 2019 dertig jaar en het mooiste verjaardagscadeau dat wij konden bedenken, was een vrije doorgang voor otters in de Gelderse Poort. Daarom vroegen we onze donateurs, fans, supporters en vrienden om een financiële bijdrage om van de Ooijse Graaf een geschikt otterleefgebied maken. Waarom juist deze plek? Omdat de Ooijse Graaf de ontbrekende schakel is tussen de Millingerwaard en de Ooijpolder. Het landschap is er versnipperd, de moerassen verdroogd. Het kost ca. 38.000 euro om de riviermoerassen in de Ooijse Graaf te herstellen. Niet alleen otters, ook vele insecten, moerasvogels en planten zullen profiteren. Is de Ooijse Graaf geschikt voor otters, dan is ook een veilige uitwisseling tussen de otterpopulaties in Nederland en Duitsland mogelijk. Veel donateurs en supporters gaven gehoor aan onze oproep. De actie loopt nog steeds, maar met bijna tweehonderd donaties zijn we al aardig op weg. Tot en met 15 maart 2020 maakten donateurs kans op een otterexcursie of aanwezigheid bij een bijplaatsing. De winnaars van deze otteractie zijn inmiddels bekend, maar alle steun blijft welkom.

Doneren kan via www.ark.eu/helpdeotter.

Dank voor jullie steun!

Munt met beeltenis van de wolf

Munt met beeltenis van de steur

Wilde dieren op munt

Koninklijke Nederlandse Munt ontwikkelde in samenwerking met ARK Natuurontwikkeling de muntencollectie Wildlife in Nederland. Met de serie vestigen we de aandacht op wilde dieren die terugkeren in de Nederlandse natuur. We kozen voor wolf, zeearend, bever, rivierrombout, wisent, steur, kraanvogel, wilde kat, vliegend hert, otter, konikpaard en koninginnenpage. Zeldzame dieren die in hun voortbestaan bedreigd worden. Maar bovenal dieren die profiteren van de ontwikkeling van nieuwe, robuuste en dynamische natuurgebieden. Precies wat ARK voorstaat.

De eerste munt kwam uit in mei 2019 en daarop afgebeeld was het dier dat in die periode maandelijks de kranten haalde: de wolf!

RUIMTE VOOR LEVENDE RIVIEREN

In 2019 lanceerden zes natuurbeschermingsorganisaties, waaronder ARK, het plan Ruimte voor Levende Rivieren. Door verruiming van rivieren is de afgelopen 25 jaar 12.000 hectare extra natuur gerealiseerd. Dat is mooi, maar er is nog zoveel meer mogelijk.

Het plan Ruimte voor Levende Rivieren gaat een stap verder en creëert nog meer ruimte langs de rivieren. Door natuurontwikkeling op een slimme manier te combineren met onder meer landbouw, natuur, delfstoffenwinning en woningbouw. Dit helpt de uitdagingen van klimaatverandering aan te pakken. En het brengt het natuurlijke rivierproces weer op gang, wat belangrijk is voor beschermde trekvissoorten als de paling, zalm en steur, en voor het herstel van ooibossen.

Bekijk het plan Ruimte voor Levende Rivieren op www.levenderivieren.nl

Het plan Ruimte voor Levende Rivieren wil het rivierproces weer op gang brengen, wat van levensbelang is voor trekvis, maar waar ook soorten als barbeel van profiteren.

 Jonge zalmen

Rijnalliantie in het vizier van EU

ARK overschrijdt – letterlijk – de grens voor otters en trekvissen in het INTERREG-project ‘Groen Blauwe Rijn Alliantie’. Een samenwerkingsverband tussen vier Duitse en zes Nederlandse partners, met de Rijn als verbindende factor. Ons gezamenlijk doel: het oplossen van knelpunten door het realiseren van ecologische verbindingen voor otters en trekvissen. ARK is de trekker van de alliantie. Onze aanpak is door de EU opgemerkt: het project is in 2019 genomineerd voor de RegioStars Public Choice Award van de Europese Commissie. Een opsteker, ook al wonnen we niet.

In de Gelderse Poort en het Rijngebied aan Duitse zijde is een grensoverschrijdende populatie otters aanwezig. In de Rijnalliantie proberen we de barrières voor otters in het grensgebied weg te nemen. Meer uitwisseling betekent een sterkere genetische basis van de populaties,’ vertelt ARK’er Melanie Pekel. ‘In de Gelderse Poort en omgeving leven momenteel acht otters. Net als in de rest van het land is verkeer hier doodsoorzaak nummer één voor de otter. Op 26 juni werd een otterwifje verkeersslachtoffer. Het dier was afkomstig uit Oostenrijk en

werd in september 2018 bijgeplaatst om de otterpopulatie in de Gelderse Poort de broodnodige genetische boost te geven. Enorm zonde.’

 ARK probeert barrières voor otters in het grensgebied weg te nemen.

EEN STUK VEILIGER

In de Gelderse Poort is het landschap veel veiliger geworden voor otters en andere zoogdieren. Wegen die het water kruisen, zijn voorzien van rasters die voorkomen dat otters er oversteken en er zijn loopplanken onder wegen aangebracht. Voor het project ‘Groen Blauwe Rijn Alliantie’ worden de komende tijd nog eens 8 knelpunten opgelost. Ook voor trekvissen onderneemt de alliantie acties. De Rijn is een belangrijke rivier voor trekvissen als zalm, fint en aal. ARK heeft een grensoverschrijdend onderzoeksnetwerk voor trekvissen opgezet. In 2019 organiseerden we ook weer veldlessen voor Nederlandse en Duitse schoolkinderen.

FINANCIERS & PARTNERS GROEN BLAUWE RIJN ALLIANTIE

INTERREG Deutschland-Nederland, provincie Gelderland, Ministerium für Wirtschaft, Innovation, Digitalisierung und Energie des Landes Nordrhein-Westfalen, Bezirksregierung Düsseldorf, Bezirksregierung Düsseldorf, Biologische Station Kreis Wesel, NABU Naturschutzstation Niederrhein, Naturschutzzentrum Kleve, De Bastei, Rijkswaterstaat, Sportvisserij Nederland, Vereniging Nederlands Cultuurlandschap, Waterschap Rijn en IJssel, gemeente Nijmegen, Landesamt für Natur Umwelt und Verbraucherschutz Nordrhein-Westfalen, waterschap Rivierenland, WWF-NL

Oehoe!

Op eens dook hij op in de Millingerwaard: een oehoe. Of eigenlijk, hij zat er gewoon, op een tak in een wilgenboom. Toevallig ontdekt door ambtenaren van de provincie Overijssel tijdens een personeelsuitje. Met zijn 70 centimeter lengte en 190 centimeter spanwijdte is de oehoe de grootste uil van Europa. Twee jaar eerder heeft een oehoe in de heuvels bij Nijmegen gebroed. Dat was al heel bijzonder, want broedgevallen zijn veelal beperkt tot kerngebied Zuid-Limburg – met de mergelgroeven bij Maastricht. Een andere bekende broedplek is een steengroeve bij Winterswijk. Waarnemingen als die in de Millingerwaard, buiten het kerngebied, zijn zeldzaam. Mooi nieuws dus.

 Op 22 maart 2019 ontvingen we veertig BSc-studenten biologie van de Universiteit Utrecht in de Millingerwaard. Ze volgden de Wildlife Conservation Course waarbij ze behalve theoretisch ook buiten in de praktijk kennismaken met natuurbeheer. Voor ARK een mooie kans om toekomstige professionals in aanraking te laten komen met de werkwijze van ARK, en specifiek met het project ‘Groen Blauwe Rijn Alliantie’.

Op avontuur langs de Grensmaas

Meer dan 550 basisschoolleerlingen uit de gemeenten Maastricht en Meerssen, 150 begeleiders en 50 studenten van de Pedagogische Academie in Sittard werden in 2019 ondergedompeld in de wilde weelde van de Maasoevers bij Borgharen. Met volle teugen genoten de leerlingen van RivierPark Maasvallei tijdens veldlessen die ARK samen met CNME Maastricht heeft opgezet. Reacties als 'superleuk maar veel te kort', 'we willen volgend jaar weer' en 'leuker dan een pretpark' zeggen genoeg. De veldlessen vonden plaats langs de Maas, bij Borgharen of Meers. Grenzeloze natuur waar planten en dieren kunnen gaan en staan waar ze willen, en waar kinderen vrij kunnen speuren, struinen en sluipen.

SPONTANE ACTIE

Het is mei. In groepjes gaan de scholieren op struintocht, met verschillende opdrachten om de diversiteit van het gebied te ontdekken. De grote grazers maken diepe indruk. De kinderen bekijken ze van een afstandje met een verrekijker. Uit eigen beweging gaan de kinderen aan de slag

om het aangespoelde zwerfvuil op te ruimen dat bij het zakkende water is achtergebleven op de oevers. Er bloeien volop bloemen. De kinderen zijn verbaasd dat ze die mogen plukken. Zomaar ergens in het veld wordt een klein vogelei gevonden. De kinderen nemen het mee, willen graag weten of er een kuikentje in zit. Wel openmaken, niet openmaken...? Dan wordt gezamenlijk besloten om het eitje open te maken...

ERVARING DIE BIJBLIJFT

ARK organiseert al sinds 1993 veldlessen om kinderen (en hun ouders) vertrouwd te maken met wilde natuur vlak bij hun huis. En als je al zo lang veldlessen geeft, kan het gebeuren dat we iemand treffen die al eerder met ons het veld in is geweest. Leerkracht Jasmijn Geelen is zo iemand. Een paar jaar geleden nam ze als stagiaire haar schoolklas mee naar een veldles langs de Maasoevers bij Borgharen. Op de school waar ze nu werkt, wist ze haar collega's enthousiast te krijgen voor de ARK-veldlessen. En als het aan haar ligt, is ze de volgende jaren ook weer van de partij. Jasmijn: 'Er gebeurt zo ontzettend veel tijdens een veldles, ook buiten de opdrachten om. De kinderen leren op een manier die je in de klas niet na kunt doen. Alleen het struinen al, van de paden af, door de modder. De onverwachte dingen die ze tegenkomen. Zo'n ontmoeting met de konikpaarden bijvoorbeeld, dat is een geweldige ervaring die de kinderen bij zal blijven.'

72 SCHOOLKLASSEN DE NATUUR IN

ARK verzorgde in 2019 veldlessen in RivierPark Maasvallei en het Geuldal, op het eiland van Brienenoord (Rotterdam), de Landtong Rozenburg en bij het Haringvliet. We trokken in totaal met 72 schoolklassen de natuur in: 1786 kinderen en 413 volwassen begeleiders. Ons doel: kinderen (en ouders) betrekken bij de natuur in hun leefomgeving. Door de natuur écht te ervaren, met handen, hoofd, lijf en voeten. Onze aanpak: we zetten de veldlessen op, met partners, en daarna leiden we mensen op die het programma na een paar jaar kunnen overnemen.

FINANCIERS & PARTNERS

VELDLESSEN

De Stad Uit, gemeente Rotterdam, provincie Zuid-Holland, Consortium Grensmaas, Rijkswaterstaat, CNME Maastricht en regio, CNME De Rollen, WWF-NL, EIC Mainport Rotterdam

Struinen in wild Rotterdam

In het najaar kwamen schoolklassen naar het Eiland van Brienenoord. ARK organiseerde daar voor de tweede keer – samen met De Stad Uit – avontuurlijke struintochten voor Rotterdamse scholieren. Die konden naar hartenlust struinen, klimmen en klauteren. Het eiland is deel van het project 'Rivier als Getijdenpark'. De gemeente Rotterdam werkt met verschillende partijen waaronder ARK aan het terugbrengen van getijdennatuur in de stad. De kinderen zagen met eigen ogen hoe het getij werkt: waar je eerst nog kon lopen, stroomt nu ineens water binnen. En dat terwijl de zee zo'n 40 kilometer verderop is! Er werden angsten overwonnen, voor kleine beestjes én voor de 'bizons' zoals de kinderen de Schotse hooglanders noemden. Een van de reacties: 'Dit is het verste wat ik ooit heb gefietst en ook het allerleukste waar ik ooit naartoe ben gefietst.'

FINANCIERS & PARTNERS

RIVIER ALS GETIJDENPARK

WWF-NL, Zuid-Hollands Landschap, Havenbedrijf Rotterdam, Rijkswaterstaat, EcoShape, provincie Zuid-Holland, gemeente Rotterdam, gemeente Dordrecht, TAUW

Studenten bruisen van de ideeën

In 2019 organiseerden we vier activiteiten in het kader van Delta Talent, de veldacademie voor water en natuur. Een daarvan was een themadag over natuurlijke nevengeulen. Studenten van diverse opleidingen en professionals van Rijkswaterstaat en ARK Natuurontwikkeling ontmoetten elkaar op 23 oktober om zich te verdiepen in de kansen voor natuur in het Nederlandse riviersysteem. Ze bezochten het stuw- en sluizencomplex in Lith en maakten een struintocht in de Hemelrijkse Waard. Daarna werden de koppen bij elkaar gestoken.

Het lukte de studenten goed om *out of the dyke* te denken, door een nevengeul door het binnendijkse gebied te plannen. Een ander idee: 'bomenstapstenen' in een nevengeul, waarbij er elke 100 meter een dode boom verankerd ligt in het water. Of Nederlandse mangroven, met levende bomen in de rivieren. Het zijn enkele van de vele ideeën die opborrelden.

DENKEN IN MOGELIJKHEDEN

Er kwamen levendige gesprekken tot stand over de vele (on)mo-

gelijkheden voor rivierbeheer. Kun je kribben van houtstobben maken? Zijn onderwaterreservaten een optie? Wat zou het opleveren als je een kribvak volstort met bomen? Geconstateerd werd dat we misschien meer vastleggen dan nodig is, en dat het belangrijk is om ook ruimte te claimen vanuit natuurdoelen.

VOORSCHOT OP DE TOEKOMST

Studenten zijn de toekomstige professionals. ARK wil studenten van groene en watergerelateerde mbo-, hbo- en universitaire opleidingen graag inspireren en informeren over de laatste ideeën over natuurontwikkeling en het werk van ARK. We hebben in 2019 ruim 1660 studenten bereikt door gastcolleges, excursies, stages en activiteiten van Delta Talent. Aan de Delta Talent-themadagen deden 85 studenten van 10 verschillende opleidingen mee.

AANDACHT VOOR STAGIAIRS

Jaarlijks lopen er studenten stage, schrijven een scriptie of doen onderzoek bij ARK. Dit jaar waren dat er 17. Voor studenten is ARK best een lastige stageplek. Omdat onze medewerkers vanuit huis werken, is het voor studenten niet vanzelfsprekend dat zij buiten hun stagebegeleider andere ARK'ers leren kennen, en zo een breder beeld van ons werk krijgen. Dat vinden we wel belangrijk en daarom hebben we in 2019 veranderingen doorgevoerd. Zo is er nu maandelijks een studentenochtend op ons kantoor, waar een ARK'er vertelt over zijn/haar werk. Dat pakt goed uit. De drempel om onderling afspraken te maken, is lager. Studenten zijn bij elkaar op veldbezoek geweest, gingen met ARK'ers het veld in, hebben ons uitgenodigd om een lezing op hun opleiding te geven en namen medestudenten mee het veld in. Zo worden verhalen doorverteld en kennis gedeeld!

FINANCIERS & PARTNERS DELTA TALENT

Nationale Postcode Loterij, HHNK (Hoogheemraadschap Hollands Noorder Kwartier), Rijkswaterstaat, WWF-NL

NATIONALE POSTCODE LOTERIJ

Margriet Schreuders, Hoofd Goede Doelen bij de Nationale Postcode Loterij:

'In de afgelopen tien jaar kampte het Gulpdal meerdere malen met extreme overstromingen. Weggespoelde en beschadigde auto's, modderstromen die paden en wegen bedekten; grote waterschade was het gevolg.

Met onze bijdrage van ruim 2 miljoen euro werkt ARK op een innovatieve manier aan een veilig en groen Gulpdal. Dit is vooral van belang gezien de veranderingen van het klimaat. Extreem weer zal naar verwachting vaker voorkomen. De aanpak van ARK bestaat uit een divers palet aan maatregelen in het hele stroomgebied van de Gulp. Het zijn maatregelen die niet alleen de kans op overstromingen en modderstromen verminderen, ze versterken ook oude cultuurhistorische structuren en bieden ruimte aan bijzondere flora en fauna. Als het water langer vastgehouden wordt, daar waar het valt, zijn er stroomafwaarts minder ingrijpende maatregelen nodig.

We zijn trots dat we dankzij de deelnemers van de Postcode Loterij dit inspirerende project kunnen steunen.'

DIT DEDEN WE OOK NOG IN 2019

Alles opschrijven wat we in 2019 hebben gedaan zou te ver voeren. Maar we vonden het zonde als we deze leuke projecten en gebeurtenissen niet even zouden noemen. Als toetje.

Steuren op kaart gezet

Op steuren.ark.eu hebben we meldingen van steuren in Nederland in kaart gebracht. De kaart draagt bij aan meer kennis over de migratie en levenswijze van steuren, wat kan helpen om deze bedreigde soort terug te brengen in onze rivieren.

Getijdentafel Haringvliet geopend

Bij de Menheerse Werf in Middelharnis plaatsten we een 'Getijdentafel' waarmee bezoekers zelf kunnen ervaren wat er gebeurt als je de Haringvliet-sluizen op een kier zet. De feestelijke opening werd bijgewoond door scholieren.

Boomkikker herovert Groene Woud

De boomkikker profiteert van het aansluiten van natuurgebieden door ARK in Het Groene Woud. Zelfs het ecoduct over de A2 wist de boomkikker te slechten. De Mortelen en De Scheeken vormen samen het hart van Het Groene Woud. Hier leeft nu de grootste populatie boomkikkers van Nederland. Meer dan 1400 roepende mannetjes zijn er geteld.

Grote natuurgrondruil in Limburg

Staatsbosbeheer, Limburgs Landschap, Natuurmonumenten, het Elisabeth Strouven Fonds en ARK ruilden in Limburg 365 hectare natuurgrond om versnippering van gebieden aan te pakken.

Riviermoeras Ooijse Graaf

ARK kocht in 2019 25 hectare zieltogend rietmoeras in de Ooijpolder bij Nijmegen. We gaan het nieuw leven inblazen en hopen dat woudaapje, roerdomp en otter er terugkeren.

Nieuw veen in Vinkeveen

In 2019 startten we het project 'Herlevend veen' in Vinkeveen. We gaan het veenvormingsproces weer op gang brengen, zodat iedereen straks kan genieten van een grote rijkdom aan vissen, vogels en veennatuur.

Wolvenwelpen op de Veluwe

Hét wolvennieuws van 2019: op de Veluwe zijn welpen geboren. ARK verkent manieren waarop mens en wolf kunnen samenleven. We zorgen ervoor dat kennis wordt gedeeld, o.a. via lezingen en de media.

Start project Sompn & Zoislagen

Deze oude Maasmeander in de gemeente Heusden wordt onderdeel van het Natuurnetwerk Brabant en is aangewezen als 'Natte Parel'. ARK gaat helpen met de realisatie.

15 nieuwe kijkplaten

ARK'er Jeroen maakte nieuwe tekeningen die belangrijke natuurlijke processen goed illustreren, zoals deze over de stierenkuil en zijn sleutelrol in de natuur. De tekeningen zijn gratis te downloaden via de web(geef)winkel op webwinkel.ark.eu.

Dood doet Leven live in de huiskamer

Via een live webcam bij een kadaver lieten we de belangrijke rol van dode dieren in de natuur zien. Bekijk de samenvattingsvideo op <https://youtu.be/s6kZyYxfd8>

Steurstickers voor vissers

Vissers kunnen met behulp van een steurensticker een steur herkennen en melden als ze er een vangen. Zo helpen vissers mee met het in kaart brengen van de uitgezette steuren.

Expositie Waal Onder

In het najaar opende in natuurmuseum De Bastei in Nijmegen de familie-tentoonstelling Waal Onder, over de verborgen onderwereld van de Waal. Een groot succes!

ARK in cijfers

FINANCIEEL JAARVERSLAG

De jaarrekening 2019 laat een negatief resultaat zien van € 28.541. In overeenstemming met het besluit van de directie is dit negatieve resultaat in mindering gebracht op de algemene reserve. In 2019 is een bedrag van € 12.689.941 geïnvesteerd en € 4.549.214 gedesinvesteerd in materiële vaste activa. De grootste investeringen deden we in terreinen, namelijk € 8.142.376. De waarde van ons grondbezit is toegenomen van € 9.278.100 (eind 2018) tot € 17.420.476 (eind 2019). Voor het totale grondbezit per 31 december 2019 van € 17.420.476 hebben we een bestemmingsfonds (grondfonds) gevormd aan de passivazijde van de balans. Bij de overdracht van gronden (zoals omzettingen van agrarische grond naar natuur) zal de afboeking hiervan gedekt worden uit dit grondfonds.

De waardering van de onderhanden projecten per 31 december 2019 bedraagt per saldo € 5.707.710, namelijk € 28.024.883 (bestede kosten) minus € 22.317.173 (toegerekende opbrengsten). Hier is sprake van een stijging ten opzichte van 2018. Deze stijging wordt vooral veroorzaakt doordat ARK enkele aangeschafte gronden voor gebieds-ontwikkelingprojecten moest voorfinancieren. De toename van het groepsvermogen wordt veroorzaakt door de toename van het grondfonds ad € 8.142.375. Verder is het bestemmingsfonds met € 945.173 toegenomen. Het bestemmingsfonds bestaat uit ontvangen gelden van derden voor de uitvoering van projecten die in 2020 of later worden uitgevoerd.

De toename van de langlopende schulden komt doordat ARK twee leningen is aangegaan voor de voorfinanciering van de aankoop van gronden. Het saldo per 31 december 2019 bedroeg € 3.819.553. Deze leningen zullen worden afgelost wanneer de gronden, die als zekerheid zijn ingebracht bij de verstrekking van deze leningen, zullen worden verkocht.

De afname van de kortlopende schulden heeft hoofdzakelijk te maken met de afname van die subsidiegelden waarvoor een terugbetalingsverplichting geldt als er geen kosten worden gemaakt. Binnen ARK bestaan de baten voornamelijk uit subsidiegelden die, op grond van de toegepaste grondslagen voor resultaatbepaling in het jaar van ontvangst, als baten worden verantwoord. De resterende gelden die in het boekjaar nog worden uitgegeven, worden via een verdeling van het overschot toegevoegd aan het bestemmingsfonds of aan de kortlopende schulden, mits voor die subsidieontvangsten een terugbetalingsverplichting geldt als de gelden niet worden uitgegeven.

De jaarrekening is opgesteld volgens de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (659) en in overeenstemming met de aanwijzingen van het CBF. De lasten zijn in de balans vereenvoudigd tot de vereiste posten: besteed aan doelstellingen, kosten beheer en administratie, en wervingskosten.

Door Konings & Meeuwissen Accountants is een goedkeurende verklaring afgegeven.

Het volledige jaarverslag is te lezen op www.ark.eu/jaarverslag.

GECONSOLIDEERDE BALANS

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
ACTIVA		
Materiële vaste activa	17.451.387	9.323.109
Financiële vaste activa	1.020.768	1.051.469
Onderhanden werk	5.707.710	263.759
Vorderingen	276.101	436.706
Liquide middelen	5.608.384	10.733.516
Totaal activa	30.064.350	21.808.559

PASSIVA		
Eigen vermogen	21.242.578	12.184.027
Langlopende schulden	4.607.267	804.906
Kortlopende schulden	4.214.505	8.819.626
Totaal passiva	30.064.350	21.808.559

GECONSOLIDEERDE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

	2019	Begroting 2019	2018
	€	€	€
BATEN			
Baten van subsidies van overheden	6.808.817	2.695.613	1.098.327
Baten Nationale Postcode Loterij	900.000	900.000	3.063.000
Baten van particulieren	29.195	25.000	26.774
Baten van organisaties zonder winstoogmerk	692.212	423.400	-
Geleverde diensten en producten	7.093.700	12.878.859	3.480.370
Totaal	15.523.924	16.922.872	7.668.471

LASTEN			
Besteed aan doelstellingen	15.037.088	16.502.862	7.239.606
Kosten beheer en administratie	457.468	397.555	364.468
Wervingskosten	64.178	-	71.039
Overige bedrijfskosten	-	-	47.317
Totaal	15.558.734	16.900.417	7.722.430

OVERSCHOT	-34.810	22.455	-53.959
Andere rentebaten en soortgelijke opbrengsten	6.269	7.800	10.564
Verdeling overschot	-28.541	30.255	-43.395

Resultaatbestemming			
Algemene bestemming	-28.541		-
Continuïteitsreserve	-		-43.395
	-28.541		-43.395

COLOFON

Redactie

Claudia Dekkers, Chris-Jan van der Heijden, Karsten Reiniers

Tekst

Claudia Dekkers (Tekst enz...), Elma Duijndam, Chris-Jan van der Heijden, Caroline van der Mark, Karlijn van Onzenoort (Tekstbureau KVO), Karsten Reiniers

Illustraties

Jeroen Helmer (12, 14, 17, 22, 25, 32, 46, 56)

Fotografie

Rudmer Zwerver / Nature in Stock (Voorkant), Twan Teunissen (2, 38, 39, 47, 55, 58), Karsten Reiniers (3, 5, 7, 17, 26, 30, 46, 54, 55), Ingo Arndt / Nature in Stock (4), Rebecca Reurslag (6, 7, 35, 55), Esther Linnartz-Nieuwdorp (10-11), Ester van den Doel (13), Dave Pressland / Nature in Stock (13), Lars Soerink (14-15), Solvin Zanki / Nature in Stock (16), Merijn Koelink (17), RO&AD Architecten (17), Hugh Jansman (18), Leo Linnartz (19, 37, 40), Bob Luijks / Natuurportret (23), FlyingEye.nl (24), Bert Vervoort (26, 28), Marco Renes / Brabants Landschap (27), Elma Duijndam (28, 51, 52, 53), Mary Fiers (29), Sjors de Kort / Brabants Landschap (30), Kars Veling / De Vlinderstichting (30), Marijn Heuts (30-31), Henrik Larsson (31), Imke Nabben (33), Shutterstock (33), Chris van der Heijden (34), Kerstin Hinze / Nature in Stock (35), Jose Luis Gomez de Francisco / Nature in Stock (36), Igor Shpilenok / Nature in Stock (40), Wild Wonders of Europe (41), Roger Tidman / Nature in Stock (44), Alex Hyde / Nature in Stock (45), Erlend Haarberg / Nature in Stock (45), Jelger Herder / Buitenbeeld (47), Paul van Hoof / Nature in Stock (48), Wild Wonders of Europe (49), John Gooday / Nature in Stock (49), Caroline van der Mark (49), Josien van Boekel (50), Roy Beusker (53), Bart Beekers (54), Eric Bacegga / Nature in Stock (55), Andy Trowbridge / Nature in Stock (Achterkant)

Vormgeving

Bas Reijnen

Drukwerk

DPN Nijmegen

© ARK Natuurontwikkeling, Nijmegen 2020

Foto: Andy Trowbridge / Nature in Stock

**We komen
ook op
plekken
zonder
postcode.**

Dankzij de jaarlijkse bijdrage van 900.000 euro van de Nationale Postcode Loterij kon ARK Natuurontwikkeling in 2019 werken aan het vergroten en vernatten van de natuur in het Kempen~Broek bij Weert (Limburg). Door natuurgebieden met elkaar te verbinden, kregen de grazers meer ruimte. Zo ontstaat een divers en open landschap, met rijke flora en fauna. Bijzondere soorten als boomkikker, zwarte ooievaar, grote weerschijnvlinder, boommarter en zeearend profiteren hiervan.

ARK Natuurontwikkeling ontving sinds 1996 een bijdrage van € 25,8 miljoen. Deelnemers van de Postcode Loterij: bedankt! Dankzij u kunnen wij ARK Natuurontwikkeling en meer dan 100 andere organisaties financieel ondersteunen. Dankzij u heeft de Postcode Loterij sinds 1989 al ruim € 6,2 miljard aan goede doelen kunnen schenken.

Samen voor een betere wereld: postcodeloterij.nl

Dankzij u.

